

כנס הרצליה 2016 HERZLIYA CONFERENCE

ישראל לאן? תובנות כנס הרצליה 2016

אלכס מינץ

דצמבר 2016

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)
בית ספר לאודר לממשל דיפלומטיה ואסטרטגיה
הבינתחומי הרצליה

ישראל לאן?

תובנות כנס הרצליה 2016

דצמבר 2016

תוכן העניינים

01. תפיסת ביטחון מעודכנת לישראל: רכיבים, זירות ואילוצים 1
שאלו שי ואלכס מינץ
02. ביזור מדיניות החוץ והרחבת הישג-היד הדיפלומטי של ישראל 5
טומי שטיינר
03. תקווה ישראלית: חזון או חלום? 10
חיים וייצמן ואלכס מינץ
04. ההתמודדות עם "אי יציבות יציבה": הסביבה הביטחונית של ישראל 13
טומי שטיינר
05. הצורך בהסדר אזורי 17
ד"ר רונן הופמן
06. סימולציית כנס הרצליה ה-16: המזרח התיכון לאחר נפילת המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה 21
שאלו שי
07. כלכלת ישראל וחדשנות לאן? סיכום מושבי כנס הרצליה ה-16 23
אורי סלונים
- נספח: תודות 27

01. תפיסת ביטחון מעודכנת לישראל: רכיבים, זירות ואילוצים

שאלו שי ואלכס מינץ

תפיסת הביטחון של ישראל עוצבה בראשית שנות ה-50 על ידי ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, דוד בן גוריון. תפיסת הביטחון הניחה כי קיימת א-סימטריה בסיסית (בהיבטים הגאוגרפיים, הדמוגרפיים ובהיקף המשאבים הכלכליים) בין מדינת ישראל לבין העולם הערבי והמוסלמי הסובב אותה. בליבת התפיסה ההנחה שישראל לא תוכל לגבור על נחיתותה הכמותית מול מדינות ערב, שכן הדבר הקובע את התוצאה של סכסוך ממושך הוא הפוטנציאל העומד לרשות הצדדים ולא דווקא כוחם ברגע נתון.

תפיסת הביטחון שעיצב בן גוריון לא גובשה לכדי משנה סדורה כתובה ומחייבת. היא נותרה בבחינת "תורה שבעל פה" שעיקריה היו מקובלים על הממסד הביטחוני – מדיני של מדינת ישראל במהלך כל שנות קיומה. תפיסת הביטחון של ישראל מיושנת ופחות רלבנטית למציאות הדינמית של המזרח התיכון העכשווי, למצבה הגיאוגרפי-אסטרטגי של ישראל ולשדה הקרב הנוכחי והעתיד.

תהליכי גלובליזציה, מהפכות טכנולוגיות בתחומי התקשורת, הסייבר והחלל, שנויים אזוריים וגלובליים, שנוי טבע ואופי המלחמות ושינויים בחברה הישראלית, מחייבים בחינה מחודשת של תפיסת הביטחון והתאמתה למציאות הדינמית של המאה ה-21. כיוון שמדינת ישראל נאלצת להתמודד עם קשת רחבה של איומים מסוגים שונים ויחד עם זאת עם הזדמנויות מדיניות, נודעת חשיבות מיוחדת לעדכון והתאמת תפיסת הביטחון לסביבתה האזורית והאסטרטגית המשתנה.

במהלך השנים נעשו מספר ניסיונות לעדכון תפיסת הביטחון אולם אלה לא אומצו על ידי ממשלות ישראל לדורותיהם. פורום הרצליה לעדכון תפיסת הביטחון הוקם ב-2013 במרכז הבינתחומי, הרצליה, במטרה לתרום מניסיונם של מומחי אקדמיה, מקבלי ההחלטות ואנשי מערכת הביטחון, לזיהוי הפערים הקיימים כיום בתפיסת הביטחון של ישראל ולהציע רכיבים חדשים ועדכונים מתבקשים לתפיסת הביטחון המסורתית. זאת גם בהתייחס לאסטרטגיית צה"ל שפורסמה לאחרונה.

אסטרטגיית צה"ל

בתחילת 2016 פרסם הרמטכ"ל, רא"ל גדי אייזנקוט את המסמך, "אסטרטגיית צה"ל", שעל בסיס עקרונותיו גובשה תכנית בניין כוח רב שנתית עבור צה"ל ודרישות תקציב למימושו. בכך הניח הרמטכ"ל את היסודות להסדרה פורמלית של הממשק שבין תפיסת הביטחון לבין אסטרטגיית צה"ל ותרגומה לתכנית לבניין הכוח ולתפיסת הפעלת הכוח¹. בהעדר תפיסת ביטחון לאומי פורמלית מילא הרמטכ"ל את הפער.

מסמך אסטרטגיית צה"ל קובע כי: "אסטרטגיית צה"ל היא התשתית הרעיונית והמעשית לכלל מסמכי היסוד הצבאיים. ככזו היא מתבססת על האינטרסים הלאומיים החיוניים, על מוסכמות היסוד של הביטחון הלאומי ועל יסודות החשיבה והעשייה הצבאיים. היא מנחה כיצד לשלב את מוסכמות היסוד של הביטחון הלאומי בעקרונות ובכללים של התורות הצבאיות".

¹ תהליך זה מעיד גם על הצורך בגיבוש תפיסת ביטחון לאומי שהייתה אמורה להיעשות על ידי הדרג המדיני ושממנה יכול היה צה"ל לגזור אסטרטגיה.

מסמך אסטרטגיית צה"ל מגדיר גם את היעדים הלאומיים של מדינת ישראל:

- א. הבטחת קיומה של מדינת ישראל, הגנת שלמותה הטריטוריאלית וביטחון אזרחיה ותושביה.
- ב. שמירת ערכיה של מדינת ישראל וצביונה כמדינה יהודית ודמוקרטית וכבית לעם היהודי.
- ג. הבטחת חוסנה החברתי והכלכלי של מדינת ישראל.
- ד. חיזוק מעמדה הבין לאומי והאזורי של מדינת ישראל, תוך חתירה לשלום עם שכניה.

רכיבי יסוד בתפיסת ביטחון לאומי עדכנית לישראל

בבסיס תפיסת הביטחון המסורתית עמד "משולש הביטחון" – הרתעה, התרעה, הכרעה. לאלה המליצה ועדת מרידור ב – 2006 להוסיף רכיב נוסף, כפועל יוצא מהתגברות האיום של נשק תלול המסלול על העורף ואיומי הטרור. לפיכך תפיסת הביטחון התמקדה על "מרובע הביטחון" – הרתעה, התרעה, התגוננות והכרעה.

ההתגוננות, כצלע הרביעית שנוספה למשולש הביטחון, הינה כלל המאמצים הביטחוניים בראיה הלאומית הרחבה להגנת העורף ההופך לזירת לחימה מרכזית, בדגש על האוכלוסייה האזרחית והתשתיות הלאומיות. הגנת העורף טומנת בחובה גם פוטנציאל לחיזוק ההרתעה, להגדלת מרחב התמרון של הדרג המדיני, לחיזוק תחושת הביטחון והחוסן הלאומי ולצמצום הפגיעה באוכלוסייה ובתשתיות הלאומיות. ממד ההתגוננות מתמקד בעיקר בתחומי ההגנה האקטיבית והפסיבית, הגנת הגבולות (לרבות גדר הביטחון) ומאמצי האבטחה של אתרים חיוניים, ריכחי אוכלוסייה ועוד.

תפיסת הביטחון שאנו מציעים, נשענת על שני רכיבים: אבני היסוד של תפיסת הביטחון המסורתית (תוך התאמתן למציאות ולשינויים צפויים) וארבע אבני יסוד חדשים: **מניעה וסיכול, היחסים המיוחדים עם ארה"ב, בריתות אזוריות והאדפטציה**. לדעתנו, לא ניתן להסתפק במודל המסורתי המתייחס בעיקרו להרתעה מפני מלחמה כוללת, זאת לנוכח איומי הנשק הבלתי קונבנציונלי והטרור. על התפיסה המעודכנת להיות אפקטיבית הן מול גורמים מדינתיים והן מול גורמים לא מדינתיים. תכליתה הוא מניעת העימות האלים ואם כשלה, קביעת גבולות העימות (בהיבטי "כללי המשחק", מרחב ההתמודדות ומשך העימות). האיום של התגבשות קואליציה צבאית ערבית שתנסה לכבוש את מדינת ישראל במתקפת

² מבוסס על עקד – מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים מהותם, ייעודם וארגונם, מטכ"ל – 10 - 4

פתע כמעט ואינה רלבנטית בעת הזו, ונדרשת כיום הרחבה משמעותית של יכולת ההתרעה אל מול מגוון תרחישים של עימותים תת ועל-קונבנציונליים וכן אל מול זירות חדשות. תפיסת הביטחון המעודכנת שאנו מציעים, מתייחסת לכן גם לארבע זירות שלא נכללו בתפיסת הביטחון המסורתית: הסייבר, הים, החלל, והתווך התת-קרקעי (מנהרות).

תפיסה ביטחונית צריכה לקחת בחשבון גם אילוצים. האילוצים העיקריים הם כלכליים (כפי שמתבטאים בתקציב הביטחון), משפטיים ותודעתיים. יודגש כי חלק משמעותי מהמלצות פורום הרצליה לתפיסת הביטחון עולה בקנה אחד עם מסמך "אסטרטגיית צה"ל".

תפיסת הביטחון העכשווית, המסורתית, כוללת שלושה רכיבים (הרתעה, התרעה, הכרעה), פלוס רכיב ההתגוננות. המלצותינו בנוגע **לעדכון** תפיסת הביטחון הן:³

- (1) לראות במניעה וסיכול רכיב (חמישי) בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל.
- (2) להגדיר את היחסים המיוחדים עם ארה"ב כרכיב יסוד (שישי) בתפיסת הביטחון. לפיכך, יש לשמר ולטפח הקשרים המיוחדים עם ארה"ב ככל הניתן.
- (3) להגדיר את נושא הבריתות האזוריות וההסדר האזורי כרכיב (שביעי) בתפיסת הביטחון.
- (4) לראות באדפטציה מרכיב נוסף (השמיני) בתפיסת הביטחון. אדפטציה מניחה התאמה וגמישות נוכח דינמיקה של שינויים מהירים ומאוד תדירים. ישראל צריכה ליזום ולהכתיב מהלכים, אחרת תיגרר לשיווי משקל אזורי חדש במזרח התיכון שיתגבש ללא תשומות (Inputs) שלה.
- (5) תפיסת הביטחון המעודכנת של ישראל צריכה להתייחס לזירות חדשות כמו, סייבר, חלל, התווך התת קרקעי וגם לשינויים בזירה הימית.
- (6) תפיסת הביטחון המעודכנת של ישראל צריכה לקחת בחשבון גם אילוצים כלכליים, תודעתיים-תקשורתיים ואילוצים הנגזרים מחוקי ונורמות המשפט הבינלאומי.
- (7) הכרעה: לצד הצורך בהשגת הכרעה "מסורתית", קיים צורך בפיתוח הגדרות מחודשות של מושג הכרעה אל מול מגוון רחב של תרחישי עימות הנגזרים מהשנויים ביריב (שחקנים לא מדינתיים) והשתנות אופי המלחמות.
- (8) אין לשכוח גם את מורשת בן גוריון שגרסה שהחתיירה לשלום מהווה נדבך אסטרטגי חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל.

³ לפרוט ההמלצות ראה, שאול שי ואלכס מינץ, תפיסת ביטחון מעודכנת לישראל 2017.

02. ביזור מדיניות החוץ והרחבת

הישג-היד הדיפלומטי של ישראל

טומי שטיינר

מזה שנים נשמעת הטענה כי לישראל אין מדיניות חוץ. רבים מצביעים על חולשתו המוסדית של משרד החוץ ושירות החוץ הישראלי למרות שגם בעידן הגלובלי יש למשרדי חוץ ולשליחיהם תפקיד מרכזי בקידום האינטרסים הלאומיים. יחד עם זאת, בשנה האחרונה מקדמים ראש הממשלה ומשרד החוץ בהצלחה לא מבוטלת מאמץ להרחיב את מעטפת הקשרים הדיפלומטיים של ישראל – הפורמליים והלא פורמליים – במזרח התיכון, באגן הים התיכון, באפריקה, באסיה ואף באמריקה הלטינית. הרחבת הקשרים הזו לא מונעת החלטות אנטי-ישראליות במוסדות בינלאומיים, אולם הביאה לשינוי מסוים בעמדת מספר מדינות חשובות ביחס להצעות ההחלטה הללו.

ביזור והרחבת הישג-היד של הדיפלומטיה הישראלית מהווים ככל הנראה ביטוי להשלכות המציאות הגלובלית והאזורית, שבהן התמורות דינאמיות והתדירות למדי גוררות אחריהן שינויים משמעותיים ביחסי כוחות ובמאזני האינטרסים. בסביבה בינלאומית כה דינאמית, קיימת חשיבות רבה למהלכי "גידור" מדיניים שמשמעותם פיזור סיכונים באמצעות טיפוח מערכות יחסים דיפלומטיים מקבילות עם שורה של שחקנים בעלי עוצמה והשפעה. כך, "אי-היציבות היציבה" שמאפיינת יותר מכל את סביבתה האסטרטגית, מחייבת את ישראל לשקוד על ניהול מערכות יחסים מורכבות עם שחקנים שונים באגן הים התיכון ובמזרח התיכון.

התקרבות לציר המדינות הערביות הסוניות

אין ספק שההתקדמות המעניינת היא דווקא זו שנסתרת מן העין – קידום הדיאלוג והתיאום האסטרטגי עם מדינות המפרץ הפרסי הסוניות. לצד היחסים המיוחדים עם ירדן ומצרים, קשה שלא להפריז בהשלכותיה האסטרטגיות האפשריות של התקרבות ישראל לציר המדינות הערביות הסוניות והמתונות.

השינויים הפנימיים בערב הסעודית והשלכותיהם האזוריות יוצרים הזדמנות להרחבת הקשרים האסטרטגיים בין הממלכה לבין ישראל, גם אם אלה זוכים לחשיפה תקשורתית מוגבלת. מעבר לכך, למרוץ הטכנולוגי-צבאי שאיראן מנהלת מול ישראל, השלכות על חשיפתן של ערב הסעודית ושותפותיה במפרץ ליכולות המתקדמות של איראן. מגמות אלה תורמות להעמקת הבסיס לדיאלוג ולשיתוף הפעולה הלא-רשמי בין ישראל לגוש המדינות הסוניות הפרגמטיות. יחד עם זאת, יש לזכור שתקרת הזכוכית הנוכחית של מערכת היחסים הרגישה הזו היא נמוכה. התקדמות משמעותית ביחסים בין מדינות אלה בראשות ערב הסעודית לבין ישראל תלויה בהתקדמות לא פחות משמעותית בתהליך המדיני מול הפלסטינים, גם אם אין משמעות הדברים סיום הסכסוך באופן סופי ומוחלט.

בנוסף להתקדמות מול קבוצת המדינות הסוניות המתונות, ישראל הצליחה לקדם במקביל תיאום ושיתוף פעולה אסטרטגי עם שחקנים הפועלים בזירה האזורית ושעוינים אלה את אלה. בעוד ישראל מנהלת משא ומתן ליישוב המחלוקת עם טורקיה, היא טווחה וטיפחה מערכות יחסים קרובים עם ארבעה שחקנים העוינים את טורקיה של ארדואן – רוסיה, מצרים, יוון וקפריסין. כך, ישראל למדה בשנה האחרונה שביזור והרחבת הישג-היד של מדיניות החוץ אינם חפים מסיכונים, מאתגרים ומדילמות אסטרטגיות כבדות משקל.

העמקת הקשרים עם יריבותיה האסטרטגיות של ארה"ב – רוסיה וסין

אין ספק שהגורם "משנה המשחק" (game-changer) "בסביבתה המדינית-אסטרטגית של ישראל בשנה האחרונה היא המעורבות הגוברת של רוסיה במזרח התיכון שהגיעה לשיאה בהתערבות הצבאית הישירה שלה במלחמת האזרחים בסוריה. למרות שמהלכים אלה התבססו על ציר שיתוף פעולה הכולל את איראן ובאופן לא-ישיר גם את החיזבאללה, ישראל בחרה לקדם דיאלוג ותיאום אסטרטגי מול רוסיה, חזו נענתה. יתר על כן, ההשקעה הישראלית בטיפוח היחסים עם רוסיה, ובפרט מערכת היחסים האישיים בין הנשיא פוטין לראש הממשלה נתניהו, הניבו, כך נראה, שורה של הסכמות והבנות המאפשרות לישראל לשמר אינטרסים חיוניים בזירה הסורית. מצדו, הנשיא פוטין נקט בלא מעט פעולות פומביות שנועדו להפגין את הערכתו לישראל ולאינטרסים המנחים אותה. יחד עם זאת, מערכת היחסים עם רוסיה, שבאה לידי ביטוי בסירובה המתמשך של ישראל להביע עמדה באשר לפעולות הרוסיות באוקראינה, מביאה לא מעט מידידי ישראל בעולם המערבי – בארה"ב ובאירופה – לבקר את המדיניות הישראלית. חלק מאותם מבקרים מעלים גם תהיות באשר לחיבה הישראלית המופגנת כלפי רוסיה, בשעה שזו מנהלת יחסים הדוקים לא פחות (אם לא יותר) עם איראן. מעבר לכך, בהנחה שהמעורבות הגוברת של רוסיה נועדה לבסס עצמה כמעצמה גדולה במזרח התיכון, המהלך הזה שואף לצמצם עוד יותר את השפעתה של ארה"ב באזור.

ישראל אינה רק טורחת על הידוק מערכת היחסים עם יריבה אסטרטגית אחת של ארה"ב – היא רוסיה, אלא גם עם יריבתה האסטרטגית המשמעותית יותר – סין. מזה זמן, סין נקטה במספר מהלכים להגברת מעורבותה במזרח התיכון. המהלך האסטרטגי שסין מקדמת בשנים האחרונות – The Belt and Road Initiative – הקמת פרויקט תשתיות ימיות ויבשתיות אדירות ממדים שיקרו ויחברו בין סין למערב אירופה – ומה שבתוכם – יוצר הזדמנויות לשיתופי פעולה עם מדינות מפתח במזרח התיכון, לרבות ישראל. ממשלות סין וישראל משקיעות לא מעט משאבים בקידום היחסים הבילטרליים – בעיקר בתחום שיתוף פעולה מחקרי טכנולוגי, השקעות וקשרי מסחר ואקדמיה. כך, ולמרות הסתייגות אמריקנית, ישראל הצטרפה לקבוצת המדינות המייסדות של הבנק האסייתי להשקעות תשתית (AIIB) אותו יזמה ממשלת סין.

המאמץ הישראלי לקדם את יחסיה עם רוסיה וסין אינו מונע מתוך כוונה להתריס כלפי בעלות בריתה המסורתיות של ישראל. יש להניח שגם הקברניטים בארה"ב ובאירופה מבינים שהתיאום והדיאלוג האסטרטגי ביחס לזירה האזורית עם רוסיה הינם חיוניים עבור ישראל. מעבר לשימור האינטרסים הישראליים בזירה הסורית, ההתערבות הצבאית הרוסית צמצמה מאוד את מרחב התמרון ואת יכולת ההשפעה העצמאית של איראן – גם, אך לא רק, בזירה הסורית. כמו כן, פיתוח קשרי הכלכלה והמדע עם סין חיוני לא פחות למשק הישראלי החשוף מאוד לכלכלה האירופית שטרם יצאה מן המשבר אליו שקעה. יתר על כן, רוב מדינות המערב החשובות הקדימו את ישראל בהצטרפותן למדינות המייסדות של ה-AIIB (לרבות גרמניה, בריטניה, צרפת, איטליה, אוסטרליה). יחד עם זאת, נדמה שאין עוד מנהיג מערבי שהצהיר בשנים האחרונות בבירת רוסיה ש"הוא חש בבית" זולת ראש הממשלה נתניהו. לכן, יש מקום לשקול למתן את ההתלהבות הפומבית הישראלית ביחס ליחסים הנרקמים עם רוסיה ועם סין היות חזו עלולה להעיב על מערכות היחסים החשובות יותר לאין שיעור – עם ארה"ב וגם עם אירופה.

אין ספק שהעמקת הקשרים הדיפלומטיים ושיתוף הפעולה עם מדינות באזורים שלא היו מעולם יעדים מרכזיים בסדר העדיפויות של הדיפלומטיה הישראלית היא מבורכת. אולם, נדמה שההצהרות הישראליות שמערכות יחסים אלה אינן באות על חשבון יחסיה של ישראל עם בעלות הברית הוותיקות אינן מספקות. יש מקום לבחון את העמקת הדיאלוג האסטרטגי עם ארה"ב ועם אירופה תוך קידום המסר שמערכות היחסים החדשות של ישראל מחזקות את מעמדה הגלובלי והאזורי ובכך מגדילה את נכסיותה האסטרטגית עבור ארה"ב ואירופה.

יתר על כן, ולנוכח ההתלהבות הלא מוסתרת של הקברניטים ובכירי שירות החוץ מההישגים הדיפלומטיים החשובים, יש לזכור שהמציאות הדיפלומטית והאסטרטגית בה הם פועלים משתנה. אם בעבר, יחסי ידידות מחד, ועוינות מאידך, נותרו קבועים לאורך זמן, הרי שבעידן הנוכחי מדינות קטנות כגדולות מוצאות עצמן מפתחות מערכות יחסים עם שותפים שבעבר הלא רחוק היו עוינים. סיכון משמעותי במציאות זו הוא שמערכות היחסים החדשות תלויות במאזני אינטרסים ואלה עלולים להשתנות במהירות רבה ולהפוך את שיתופי הפעולה הללו לברי-חלוף, בבחינת עץ הקיקיון של יונה הנביא עליו נאמר: "שֶׁבֶן-לִילָה הָיָה וּבֶן-לִילָה אָבָד." על רקע סיכון זה, שעלול להתבטא ב"הפתעה אסטרטגית", מערכות היחסים המסורתיות של ישראל עם בעלות בריתה המערביות – ארה"ב ואירופה – חשובות מתמיד ליציבתה האסטרטגית (strategic posture) של ישראל.

עתיד יחסי ארה"ב-ישראל הינו אתגר מרכזי לממשלת ישראל ביום שאחרי הבחירות לנשיאות ארה"ב. יחסי ארה"ב-ישראל חוו בימי ממשל אובמה משברי אמון חמורים בין ההנהגות והבדלי מדיניות ברורים בשורה של סוגיות קריטיות – למן המשא ומתן וההסכם הגרעיני עם אירן ועד לסוגיות הכרוכות בתהליך המדיני עם הפלסטינים. אולם בה בשעה, הוביל ממשל אובמה תהליך של הידוק היחסים הביטחוניים בין שתי המדינות לרמות שלא נודעו קודם. גם בעידן גלובלי שבו ישראל מהדקת את קשריה עם מוקדי עוצמה ברחבי תבל – החל מסין והודו וכלה ברוסיה – ועם אזורים מרכזיים נוספים, הברית הבלתי פורמלית עם ארה"ב היא אבן יסוד בביטחון הלאומי ובמדיניות החוץ של ישראל והיא אינה ברת תחליף. על כן, שומה על ממשלת ישראל לפעול לפתיחת דף חדש עם הממשל האמריקני החדש שיכנס לתפקידו בינואר שנה הבאה .

מאמץ זה חייב לקחת בחשבון את המגמה הברורה שהמזרח התיכון אינו מהווה עוד זירה אסטרטגית מרכזית עבור ארה"ב. מגמה זו עלולה להעמיק תחת נשיאותו של דונלד טראמפ. בעשור האחרון – וביתר שאת תחת ממשל אובמה – ארה"ב מייחסת חשיבות אסטרטגית גוברת לזירת אסיה-פסיפיק. מעבר לכך, רתיעתה של ארה"ב מהשימוש בכוחה הצבאי במזרח התיכון אינה ברת-חלוף, במיוחד בשעה שהיא מגבירה בצורה ניכרת את נוכחותה הצבאית הן בזירת האוקיינוס השקט (אל מול סין) והן בזירה המזרח אירופית (אל מול רוסיה). מבחינת ארה"ב, התערבויות צבאיות במזרח התיכון הרחב (מצפון אפריקה ועד לאפגינסטאן) – גדולות וממושכות לצד קטנות וקצרות – לא הניבו הישגים מספקים. מעבר לכך, ארה"ב – פעם אחר פעם – ביטאה העדפה ברורה למהלכי הידברות (engagement) עם יריבותיה על פני מהלכי כוח, גם כאשר בעלות בריתה היו מסויגות. ההעדפות האסטרטגיות הללו היו אלה שככל הנראה הניעו את הנשיא אובמה להימנע מהתערבות צבאית משמעותית בסוריה, כמו גם את ההתנגדות לכך בקונגרס. שיקולי עלות-תועלת אסטרטגיים מעין אלה ימשיכו להיות רלוונטיים גם לאחר בחירת הנשיא/ה הבא/ה של ארה"ב .

גם אם ישנה ביקורת לגיטימית ביחס להעדפות אלה, ראוי שמקבלי ההחלטות הישראליים יכבדו את זכותה של ארה"ב לגבש ולקדם את סדרי העדיפויות שלה באותה מידה שישראל שומרת לעצמה את הזכות להחליט על האופן שבו היא בוחרת לקדם את האינטרסים שלה. יתר על כן, ניסיון העבר הישראלי מלמד גם הוא על מגבלות היעילות של שימוש בכוח צבאי וניסיון זה בלט ברתיעה הישראלית מהסלמה צבאית במבצע "צוק איתן".

אמנם מספר מהלכים אמריקניים תרמו – במישרין ובעקיפין – לאי-היציבות האזורית, אולם תמיכתה של ארה"ב חיונית לביטחונה הלאומי של ישראל ולמעמדה האזורי. בהקשר זה, ניתן לשקול את מינוף התאימות האסטרטגית והעמקת הדיאלוג הלא-פורמלי בין ישראל לגוש המדינות הסוניות הפרגמטיות. יש לזכור שגם שותפותיה הסמויות של ישראל במרחב הסוני הפרגמטי מוטרדות לא פחות (אם לא יותר) באשר למגמות האסטרטגיות של ארה"ב. בדומה לישראל, יציבתן האסטרטגית האזורית תלויה במידה רבה ביכולת הקרנת העוצמה וההשפעה האמריקנית במזרח התיכון. על כן, יש לקוות שישראל ושותפותיה הסמויות במרחב הערבי-הסוני טורחות לשתף את הממשל האמריקני בדיאלוג האסטרטגי המתהווה .

מעבר לכך, ובמבט ארוך טווח יותר, השינויים הדמוגרפיים והחברתיים בארה"ב עלולים לערער לפחות חלק מהיסודות עליהם מושתת מערכת היחסים המיוחדת בין ארה"ב לישראל. מרכזיות האידאה היהודית-נוצרית בארה"ב והקשר העמוק למורשת העם היהודי והשלטון העברי בתקופה התנ"כית הולך ונמוג. רעיונות אלה שהדהדו לרוב בדברי נשיאי ארה"ב למן עצמאותה ועד לשלהי המאה ה-20, פחות רלוונטיים בקרב הדור הצעיר האמריקני וגם בקרב הקהילות האפרו-אמריקנית והלטינית. משקל קהלי יעד אלה בפוליטיקה, בחברה ובכלכלה האמריקנית הולך וגובר ועל שליחיה של ישראל לתעדף הידברות ויצירת קשרים עימם. חשוב לערב במאמץ הזה את הקהילה היהודית בארה"ב, שכבר זיהתה מגמות אלה ומפתחת ערוצי הידברות ושיתופי פעולה בין-קהילתיים. שיתוף הפעולה עם הקהילה היהודית במהלכי הידברות עם הדור הצעיר האמריקני ועם הקהילות האפרו-אמריקנית והלטינית בארה"ב וודאי גם יועילו להעמקת הקשר ותחושת ההזדהות כלפי ישראל גם בקרב הדור הצעיר של יהדות ארה"ב.

בשנים האחרונות העמיק השבר הפוליטי ביחסי ישראל-אירופה ולא מעט בכירים ישראלים מטילים ספק בחשיבות מערכת היחסים הזו. בכירים אלה מצביעים על הביקורת האירופית הנוקבת על ישראל ביחס להעדר תהליך מדיני עם הפלסטינים – שלעיתים קרובות מדי אינה לגמרי הוגנת – ועל המשברים הפנימיים באירופה המעמידים בסימן שאלה את עתידו של האיחוד האירופי. אמנם, השינוי הפרסונלי בהובלת מדיניות החוץ האירופית הביא לשיפור הדיאלוג בין האיחוד האירופי לבין ישראל. אולם, הפערים נותרו עדיין משמעותיים.

יחד עם זאת, ההשתעשעות ברעיון שטיפוח היחסים עם אירופה אינה עוד נחוץ, מהווה מקח טעות ממספר סיבות. ראשית, ולמצער, דווקא בשנה האחרונה קיים עניין אירופי בשיתוף פעולה עם ישראל בהתמודדות אל מול הטרור. גל הטרור האיסלמיסטי ביבשת האירופית פותח זירה נוספת להידברות בין ישראל לאירופה, שבה ישראל יכולה לתרום לאירופה ידע וניסיון חיוניים עבורה. בהקשר זה חשוב לציין שנוצרים אינטרסים משותפים בין אירופה לישראל בכל הקשור להתמודדות מול רשתות טרור גלובלי שבסיסן במזרח התיכון ובים תיכון.

מעבר לכך, ועם יישוב הסכסוך עם טורקיה, ישראל תוכל להעמיק את שיתוף הפעולה עם נאט"ו בשורה של תחומים – למן המלחמה בטרור, עבור בפעילות ימית-צבאית בים התיכון וכלה בהתמודדות עם אתגרי הסייבר. במסגרת נאט"ו, התהליך המדיני עם הפלסטיני אינו מהווה גורם מרכזי במערכת היחסים עם ישראל – בניגוד למערכת היחסים בין האיחוד האירופי לבין ישראל.

בעוד שאיומי הטרור ואתגרי הביטחון יוצרים הזדמנות להעמקת הקשרים בין ישראל לאירופה, ישנם תחומי מדיניות נוספים בהם מתקיימים תהליכים דומים. זה למעלה מעשור, אירופה וישראל מקדמות שיתוף פעולה הולך ומעמיק בתחום החדשנות והמג"פ הטכנולוגי. שיתוף פעולה זה משרת את האינטרסים ההדדיים של אירופה וישראל. בנוסף, דווקא על רקע המשבר הכלכלי הפוקד את אירופה זה כמעט עשור, קיים עניין אירופי רב בניסיון הישראלי לקדם חדשנות ויזמות.

כך, מתהדקים קשרי המדיניות בין ישראל לאירופה במכלול רחב של תחומים וישנם תחומים נוספים שבהם ניתן לקדם דיאלוג אירופי-ישראלי. למשל, ישראל ואירופה חוות תמורות סוציו-דמוגרפיות מכוננות. למרות שמקורות התמורות וחלק ממאפייניהן שונים, מספר תופעות הנלוות לתהליכים דומות. גם ישראל וגם אירופה מחויבות להתמודד עם שיח קיצוני, גזעני ואלים המקודם בידי מיעוט לא מבוטל. יחמת נשיא המדינה ריבלין לקידום "תקווה ישראלית" יכולה לשמש בסיס לדיאלוג אירופי-ישראלי בנוגע לדרכי ההתמודדות עם השלכות התמורות הסוציו-דמוגרפיות.

הקשרים בין ישראל לאירופה חורגים מעבר להסכמים פורמליים המסדירים את המסחר ואת שיתופי הפעולה. בסופו של יום, ישראל הינה מדינה אירופית ומערבית. הציונות הינה תופעה שצמחה במסגרת תהליכי לאומיות והגדרה עצמית ביבשת האירופית בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. היו אלה מדינות אירופה אשר הובילו בסוף מלחמת העולם הראשונה (ולא השנייה) את ההכרה הבינלאומית בזכות העם היהודי לבית לאומי בארץ ישראל והטילו על המנדט הבריטי מחויבות משפטית בינלאומית לממש זכות זו. ההיסטוריה המאוד כאובה ביחס לעם היהודי בעת השואה ומלחמת העולם השנייה, הצמיחה לבסוף – גם אם למצער – מערכת יחסים מיוחדת בין גרמניה לבין מדינת ישראל. גרמניה, מנהיגת האיחוד האירופי, היא המדינה היחידה בעולם המגדירה את ביטחונה הלאומי של ישראל כ *raison d'être* -שלה. גם אם מתקיימים חילוקי דעות וגם אם חלק מהאליטה המדינית-דיפלומטית של האיחוד האירופי "הפוסט-לאומי" מתקשה לעכל את החיבור בין מדינת העם היהודי לבין דמוקרטיה ליברלית מערבית, יש משמעות רבה יותר לקשרים העמוקים ולהזדמנויות הקונקרטיות לפיתוח היחסים.

לבסוף, ולמרות המשברים הפוקדים את האיחוד האירופי, טוב יעשו קברניטי ישראל אם יימנעו מלהצטרף למקדימים להספיד את האיחוד. רצוי גם שמקבלי ההחלטות לא יניחו שהאיחוד האירופי אינו עוד רלוונטי בשיקוליהם המדיניים. גם אם האיחוד האירופי איבד לא מעט ממשקלו הגלובלי והאזורי, עוצמתה הנורמטיבית והרכה של האיחוד חשובה לישראל דווקא בעת שהיא מתמודדת עם תופעת ה BDS -והדה-לגיטימציה של ישראל.

בשנים הראשונות מיד לאחר שהטלטה פקדה את המזרח התיכון, תגובתה של ישראל היתה פסיבית ומגוננת. ההערכות הישראליות המוקדמות, שזכו לביקורת נוקבת במערב, הצביעו על סבירות נמוכה לשינוי משטרים בדרכי שלום לעבר דמוקרטיה המיוסדות על חוק, סדר חכיות אדם. תחת זאת, מעריכים ישראליים הצביעו על ההסתברות הגבוהה של רדיקליזציה וניסיון של תנועות אסלמיסטיות קיצוניות להשיג שליטה. מקבלי החלטות ישראליים דחקו במקביליהם המערביים למנוע את נפילת בני בריתם ואיבוי התנועות הרדיקליות. התפשטות הטלטה והתגובה המערבית דרבנו את מקבלי החלטות הישראליים לשמר את עמדתם המגוננת מתוך הערכה שבחלק ניכר מהמקרים מעורבות ישראלית כלשהי תסב יותר נזק מתועלת. עוד העריכו כי במקרים אחרים לא תהיה השפעה למעורבות הישראלית.

חמש שנים מאוחר יותר, ישראל החלה לנקוט בגישה פרואקטיבית יותר בזירה המזרח-תיכונית, שבאה כאמור לידי ביטוי עיקרי ביצירת סדרה של מערכות יחסים מקבילות הן עם שחקנים בשכנותה – המזרח התיכון ואגן הים התיכון – והן עם מעצמות המגבירות את מעורבותן באזור, שהבולטת בהן היא רוסיה. בהנחה שתשכיל לקיים ולהעמיק במקביל את מערכות היחסים הוותיקות עם ארה"ב ועם אירופה במישור הביטראלי והמולטיטראלי (האיחוד האירופי ונאט"ו), ישראל מניחה את התשתית לאסטרטגיה חדשה שבה היא תוכל למלא באופן אקטיבי תפקיד של מעצמה אזורית. תשתית זו אינה נשענת רק על קשרים אסטרטגיים, אלא גם על העובדה שישאל הינה בעלת העוצמה הצבאית הגדולה ביותר באזור. שימור יתרון זה באמצעות תהליכי בנין כוח צבאי המותאמים לסביבה האסטרטגית החדשה יבצרו את דימויה ההרתעתי באזור.

כמעצמה אזורית, ישראל תתמודד אל מול שורה של שחקנים במאבקי השפעה ואינטרסים. אולם, בנוסף היא תצטרך לגלות מנהיגות ואחריות ברמה האזורית ולסייע בניסיונות לקדם את הפיתוח האנושי, החברתי, הכלכלי והפוליטי של המזרח התיכון. על מנת לממש את הפוטנציאל כמעצמה אזורית, ישראל תצטרך ללכת כברת דרך ולהתקדם לקראת יישוב הסכסוך עם הפלסטינים. המציאות הפוליטית הפלסטינית הנוכחית אינה מאפשרת חתירה לסיום הסכסוך. גם המציאות הפוליטית בישראל אינה מאפשרת הגעה להסכם גם אילו היה בנמצא "שותף אידיאלי" בצד הפלסטיני. אולם, אבני הנגף הפוליטיים הישראליים המקשים על קידום התהליך המדיני מחוירים בהשוואה למצב החברתי והפוליטי-מדיני בשטחים הפלסטיניים.

המבוי הסתום בתהליך המדיני יחד עם מדיניותה המוצהרת של ממשלת ישראל ביחס להתנחלויות (שביטוייה בשטח קטן בהשוואה להצהרות קברניטיה) גובים מחיר מדיני מצד ישראל ומקשים עליה למנף באופן משמעותי את הפוטנציאל בהרחבת קשריה המדיניים והאסטרטגיים. יחד עם זאת, יש לציין שהן רוסיה והן מצרים נענו לבקשות ישראליות וניסו למנוע ברגע האחרון את העלאת הצעת החלטה בעניין ההתנחלויות במועצת הביטחון בסוף דצמבר 2016. אמנם מהלכיהן של רוסיה ומצרים כשלו במבחן התוצאה, אך קשה להפריז בחשיבות התקדימית של החלטה מצרית למשוך הצעת החלטה שהיא עצמה היתה שותפה לגיבושו כנציגת מדינות ערב במועצת הביטחון או מהלך רוסי לדחות את ההצבעה. עמדתו הפרו-ישראלית המובהקת של הנשיא הנבחר טראמפ יכולה למנוע החלטות המפלות את ישראל במועצת הביטחון. אולם, גם אם עמדה זו תישאר עקבית, אין בכוחה למנוע נזקים מדיניים לישראל.

יתכן והגיעה העת לחשיבה מחודשת על הדרכים לקידום התהליך המדיני באמצעות מינוף הקשרים הישראליים החדשים באזור. אמנם "הקוורטט הערבי" (המורכב מערב הסעודית, איחוד האמירויות, מצרים וירדן) כשל בניסיונו להשפיע על התנהלות הנשיא הפלסטיני עבאס ביחס לעתיד ההנהגה הפלסטינית. ישראל צריכה לעודד ולקדם מעורבות זו. החשיבה החדשה יכולה להתבסס על תאימות אינטרסים בין ישראל לרבים מהשחקנים באזור והיא מניעת השתלטות החמאס על שטחי הרשות הפלסטינית בגדה המערבית. תרחיש כזה מהווה איום אסטרטגי במעלה ראשונה לא רק עבור ההנהגה הפלסטינית הנוכחית, אלא גם עבור ישראל, ירדן ומצרים. במילים אחרות, הגיעה העת שישראל תמנף את יכולותיה הצבאיות ואת קשריה האסטרטגיים ותחל להתנהל כמעצמה אזורית ולעצב את סביבתה בהתאם לאינטרסים המשותפים לה ולשותפותיה. הבדלנות המסתמנת של הממשל האמריקני החדש לצד כוונתו המוצהרת לקדם "עסקה" עם רוסיה, צריכה להמריץ את ממשלת ישראל להעמיק ולחזק את מערכת קשריה האזוריות.

03. תקווה ישראלית: חזון או חלום?

חיים וייצמן ואלכס מינץ

בכנס הרצליה 2015, הציג הנשיא ראובן ריבלין בנאום "ארבעת השבטים", את "הסדר הישראלי החדש". לדברי נשיא המדינה, בישראל אין עוד "שבט" אחד המהווה רוב ברור בחברה אלא תהליך בו ארבעת ה"שבטים" המרכזיים – החילוני, הדתי-לאומי, הערבי והחרדי – השונים מהותית אלה מאלה, הולכים ומתקרבים בגודלם זה לזה. "מבנה הבעלות על החברה הישראלית ומדינת ישראל משתנה לנגד עינינו", ציין הנשיא. תמורות אלה, ציין הנשיא ריבלין, יעצבו מחדש "את הזהות שלנו כ"ישראלים" וישפיעו עמוקות על הדרך בה אנו מבינים את עצמנו ואת הבית הלאומי שלנו"⁴. להתמודדות עם השלכות אלה הציע הנשיא את חזון "הישראליות המשותפת".

כדי להפוך את החזון למציאות, הוקמה על ידי המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) במרכז הבינתחומי הרצליה ובברכת נשיא המדינה, ועדת היגוי ארצית שמטרתה לקדם את חזון "הישראליות המשותפת"⁵. צוות המכון סיכם את הממצאים ואת ההמלצות במסמך מדיניות שכותרתו "סדר ישראלי חדש: מחזון למציאות"⁶.

ההמלצות מתמקדות במספר תחומים: חינוך, המרחב הציבורי, אשכולות אזוריים, כלכלה, בריאות, חינוך הרשויות המקומיות (ארנונה) ומיסוד – הקמת "הרשות לישראליות המשותפת". ואולם, כפי שכותבים מחברי הדו"ח, "בהצגת המלצות אלה, אין הכוונה להפחית מגודל המשימה. אין אדם אחד, אין שבט אחד שיוכל להרים את המשא הזה לבדו. את הישראליות המשותפת ניתן יהיה ליצור רק בגישה אינטגרטיבית-מוסדית המתייחסת למכלול התחומים המרכיבים את חיינו".

התחומים העיקריים בהמלצות שהוגשו לנשיא הם:

1. חינוך - מערכת החינוך היא המסגרת העיקרית בה מתעצבת התודעה האזרחית. למרות ואולי בשל העובדה שזרמי החינוך בישראל הם שבטיים ונפרדים וכך יישארו, מערכת החינוך היא כלי מרכזי לקידום הישראליות המשותפת מתוך כיבוד זכויות וחובות כל השבטים.
2. הרחבת "חג החגים" לכלל חג כלל ישראלי.
3. אשכולות אזוריים – מיסוד, פיתוח וקידום מודל האשכולות האזוריים והחלתו בכל הארץ, כאמצעי לקידום השוויון וקידום צדק של חלוקה מחדש. המשמעות היא שהאשכולות יצטרפו לדאוג ולטפל בכל סוגי האוכלוסיה, יצטרפו לדאוג לכולם ולכל: לתשתיות, לחינוך, לבריאות, לרווחה, לתרבות והכל מתוך שוויון מהותי ובשקיפות מלאה.
4. כלכלה – נקיטת צעדים מעשיים לקידום שוויון כלכלי בין כל מגזרי האוכלוסיה הן במרכזים האורבניים והן בפריפריה. הכלכלה הישראלית אינה פתוחה ונגישה באופן מלא ושווה לכלל השבטים. מכאן, החשיבות הרבה ליצירת מקומות עבודה מתגמלים – לרבות תעשיות הייטק, באזורי הפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, בין היתר כמנוף לתחושת הצלחה והשתייכות לסמל העכשווי של הצלחה כלכלית.
5. בריאות - הקמת מתקני בריאות ושירותי בריאות מתקדמים בפריפריה, כולל בישובים מרוחקים ובישובים הערביים והבדואים, כדי לקדם שוויון ברמת שירותי הבריאות בין כל תושבי הארץ.

⁴ ריבלין, ראובן. 2015. החרדי, החילוני, הדתי או הערבי - אינם יכולים להרגיש שציפור נפשם נמצאת בסכנה או תחת איום, ירושלים: בית הנשיא. זמין ב-http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/news_070615_01.aspx, נצפה: 6 יוני, 2016.

⁵ בראש ועדת ההיגוי, שכללה עשרים ותשעה חברות וחברים - נציגי ארבעת השבטים, עמדו פרופ' אוריאל רייכמן ופרופ' אלכס מינץ. הועדה, שפעלה בשיתוף פעולה הדוק עם צוות בית הנשיא, בראשות המנכ"ל הראל טובי, קיימה במשך שנה דיונים מעמיקים ושמעה דעות מומחים, במטרה לבחון את האתגרים אותם מציף חזון הנשיא, במטרה להביא למימושו. בנוסף, ערך המכון סקר עמדות מקיף בקרב ארבעת השבטים כדי לזהות תחומים שבהם אפשר לקדם ישראליות משותפת ותחומים בהם קשה יותר להתפשר.

⁶ המסמך ובו המלצות מעשיות לקידום חזון הנשיא, הוגש לנשיא המדינה והוצג בבית הנשיא, ביומו הראשון של כנס הרצליה 2016.

6. ארנונה – שימוש בכספי ארנונה ממשלתית, כמנגנון לקידום צדק חלוקתי, כמכשיר לקידום השוויון בין הפריפריה למרכז ובין השבטים השונים.

על-מנת ליצור את הסדר הישראלי החדש ולהבטיח תקווה ישראלית, נדרשת מדיניות ציבורית מרכזית מוכוונת להשגת הישראליות המשותפת; המדיניות הזו צריכה לצאת מגישת **top-down** במובן זה שהיא מחייבת ראייה ועשייה מוסדית. לכן, בבסיס עבודת הצוות עומדת ההמלצה להקמת "הרשות לישראליות המשותפת" ב"סדר הישראלי החדש". הרשות תפעל לקידום הישראליות המשותפת, לאיחוי הקרעים בחברה הישראלית; להעצמת כל ה"שבטים", המגזרים והמגדרים המודרים היום בחברה הישראלית; ולפיתוח הון חברתי זהות אזורית משותפת, ברוח חזון נשיא המדינה. הרשות תוקם מכוח החלטת ממשלה שתובא לאישור הכנסת, הרשות תקפיד על ייצוגיות נאותה והיא תהיה עצמאית בפעולתה.

בנאומו בכנס הרצליה ה-16, התייחס הנשיא ריבלין לדבריו בכנס שנה קודם והדגיש כי "החברה הישראלית נמצאת היום בצומת דרכים. אנו רואים את השינויים לנגד עינינו, זוהי השעה להכריע לאן פנינו מועדות". בנאומו, הטעים הנשיא כי "אם אנחנו מעוניינים בשינוי אמיתי ועמוק, אנחנו חייבים לחתור לשינויים מוסדיים ומערכתיים אותם יש לנהל כמאמץ לאומי, להציב יעדים שאפשר להסכים עליהם ולעקוב אחריהם". הנשיא הסביר כי "יצירת ישראליות משותפת ותקווה ישראלית משותפת היא תהליך אדיר, שיארך שנות דור. מה שבטוח הוא שלא נוכל להגיע לשם ללא התמודדות מערכתית עמוקה וללא שינויים מוסדיים, שעל חלקם אבקש להצביע היום..."

"במלאת השנה השנייה לכהונתי" אמר הנשיא, "אני רוצה להצביע, בזהירות המתבקשת, על ארבעה מנועים של שינוי, על ארבע מערכות חיוניות ליצירת שותפות שבכוחן לסלול את דרכנו על ציר של זמן לתקווה ישראלית: **המערכת הראשונה** היא מערכת השירות הציבורי ובפרט משרדי הממשלה. זו המערכת שבכוחה ובתפקידה להבטיח שוויון מהותי בין אזרחי ישראל מכלל המגזרים, ולהגביר את האמון שלהם במוסדות המדינה. זו המערכת שמהווה את הביטוי המעשי לשותפות של כולנו בבניין החברה והמדינה, שמבטאת את האחריות המשותפת שלנו לגורלה ועתידה. המערכת הציבורית בישראל תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תחתור בצורה בלתי מתפשרת לייצוג הולם של הציבור אותו היא משרתת, ובפרט חרדים וערבים, ... היא תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תהפוך את השוויון בהקצאה, בכל תחומי החיים, לדגל ולסימן ההיכר שלה, היא תוכל לשמש מנוע שינוי אמיתי ואפקטיבי רק כאשר תלמד להתאים את האסטרטגיה ואת כל כלי המדיניות שברשותה, לצרכים ולמאפיינים הייחודיים של כל קבוצה.

המערכת השנייה כוללת בתוכה את האקדמיה ואת שוק העבודה. אם בעבר היה צה"ל מקום המפגש המרכזי של החברה הישראלית, הרי שבסדר הישראלי החדש, אם נרצה או לא, הפכו האקדמיה ושוק העבודה למקום הראשון שבו פוגשת החברה הישראלית את עצמה. האקדמיה ושוק העבודה הם השער להגשמת החלום הישראלי; הם כרטיס הכניסה של כולנו למוקדי ההשפעה במשק, בהם נוצר לראשונה מרחב משותף ליצירת שפה ומטרות משותפות, שם מתעצבים תחושת השייכות והמעמד החברתי. ... האקדמיה ושוק העבודה הישראלי ישמשו מנוע שינוי אמיתי רק כאשר מוסדות אקדמיים ומעסיקים יראו בהגשמת החלום הישראלי [לכל בני ובנות הארץ] ... שליחות לאומית ואינטרס מקצועי ועסקי ראשון במעלה. ... שינוי זה של המרחב האקדמי ושל שוק העבודה איננו רק צו מוסרי כלפי צעירי הארץ הזאת ודמותנו כחברה, אלא הוא גם כורח כלכלי. מיצוי כוח האדם והכישרון הישראליים, בפרט מהמגזר החרדי והערבי, הוא מנוע הצמיחה המשמעותי ביותר העומד לרשותנו ..."

המערכת השלישית, השותפות האזורית בין רשויות מקומיות ממגזרים שונים... [יכולה להוות] הזדמנות למפגש אינטרסים ורצונות, הזדמנות לשיתוף פעולה. פיתוח אזורי, פיתוח תשתיות ושירותי בריאות, עליה באיכות החיים - כל אלה הופכים אפשריים יותר כאשר עובדים יחד, כאשר ממנפים את היתרון לגודל. כאשר איכות החיים של השכנים שלי גבוהה יותר, הביטחון האישי של הקהילה שלי גבוה יותר. ... השותפות האזורית תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תימשך ותתרחב מגמת מיסוד שיתוף הפעולה האזורי בין רשויות מקומיות חזות על בסיס האשכולות האזוריים, בתהליך המבורך שצובר תאוצה בשנים האחרונות. היא תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם היא תגובה בכלים ובמשאבים הנחוצים, רק אם תדע למנף את התשתית המשותפת לטובת מפגש והיכרות בין המגזרים השונים באזור בכל תחומי החיים, רק אם תהפוך את החתירה לטוב המשותף לדגל שהיא נושאת בגאון.

המערכת הרביעית והאחרונה, הברורה והמאתגרת כל כך, היא מערכת החינוך. ... אמת שהשתרשה זה מכבר ושלא מרבים להרהר אחריה, היא שמערכת החינוך בישראל מפוצלת בפועל לארבע מערכות, המחנכות את ילדינו לתפיסות שונות, ולעיתים סותרות, בנוגע לערכי היסוד ואופייה הרצוי של מדינת ישראל. ... עלינו לזכור, שבסדר הישראלי החדש החינוך לשותפות, להבנה ולהיכרות, כבר איננו מותרות או פעילות אקזוטית להכרת האחר, כי אם צורך חיוני וקיומי. ...

מערכת החינוך תוכל לעשות זאת ולשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם לצד טיפוח זהות חיובית, חיונית ועמוקה של כל מגזר, היא תחתור להקניית ליבת ידע על האנשים והקבוצות שחיים כאן; להקניית מיומנות של דיון והכלה של תפיסות עולם שונות ומנוגדות; תקנה לילדינו את השפות המדוברות כאן. היא תוכל לשמש מנוע שינוי משמעותי רק אם תקצה את המשאבים ותטמיע את השינויים המערכתיים והארגוניים הנחוצים ליצירת הגשרים והקשרים בין המערכות השונות היכן שניתן, כל מגזר על פי דרכו. בהכשרות המנהלים והמורים, בין הצוותים החינוכיים ובין התלמידים.⁷

פרופ' אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד המרכז הבינתחומי הרצליה הודה לנשיא על יחמתו וציין כי, נאום "ארבעת השבטים היה נאום מכונן. הוא חייב אותנו לחשוב מחוץ לקופסא, להתנער משנאות לחוגים אחרים, לברוח מסטריאוטיפים, לחשוב על המדינה כולה. מכאן חייבת להתחיל חשיבה חדשה. הסדר האזרחי, הסדר הישראלי, שהיה ביסוד הקמת המדינה הוא הסדר שצריך ליישם אותו. אנחנו חייבים לחזור למושכלות היסודות שעליהם קמה המדינה. היסודות האלה מדברים אל החזון שהציב הנשיא והמשימה היא לתת משמעות מלאה לשוויון אמיתי והבנה ויחס אנושי לכל. אל מול הפיצול המתחייב מחיים דמוקרטיים בריאים, שיש בהם ויכוחים קשים יש בהם כיווני דרך שונים, באה הבשורה מבית הנשיא, הבית הזה שמייצג את כלל אזרחי המדינה, בשורה החותרת מכוונת ושואפת שיהיה גם כוח שיקרא בתוך הניגודים גם לאחדות. זו שליחות גדולה שנטל על עצמו הנשיא ויש להודות לו על-כך.

נשיאת בית המשפט העליון, מרים נאור, הדגישה גם היא "שהשוויון הוא נשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו". היכולת שלנו להשיג הישגים, אמרה הנשיאה נאור, מותנית באחדותנו שהיא ההסכמה על כללי ההתנהלות, אולם כוחנו בשונות, בפלורליזם הרעיוני שלנו.

נשיא הקונגרס היהודי העולמי, השגריר רונלד לאודר, הדגיש את הצורך בשוויון הזדמנויות ונגישות שווה למשאבים כדי ליצור כלכלה חדשה; "ישראל מכילה יותר, ישראל צודקת יותר, ישראל נמרצת יותר".

השרים נפתלי בנט ואריה דרעי הדגישו גם הם את השוויון ואת תוכניותיהם לקידומו, השר בנט דיבר על תקצוב דיפרנציאלי, כביטוי להעדפה מתקנת והשר דרעי אמר כי הוא "הולך לקחת מהרשויות החזקות ולתת לחלשות". כמו הנשיאה נאור, הדגיש השר דרעי את חשיבות שמירת המייחד של הקבוצות השונות ואמר "אחדות איננה אחדות". גם ראשי סיעות הכנסת שדברו בכנס, ח"כ איימן עודה וח"כ זהבה גלאון, הסכימו לתפיסה העקרונית ולצעדים שהציג הנשיא לקידום התקווה הישראלית המשותפת.

"מושב הפרופסורים", שבא בעקבות מושב הפתיחה, הציג תמונה מורכבת מאד של החברה הישראלית ושל האתגרים הניצבים בפניה ובפני המגזרים השונים המרכיבים אותה. לצד הצורך באחדות, תארו הדוברים גם את ייחודם של השבטים השונים, צרכיהם ומעמדם בחברה הישראלית. פרופ' רייכמן, שניתח את המבחנים לבדיקת קיומו של רוב, הגיע למסקנה כי המושג "מדינה יהודית ודמוקרטית" היא "קביעה עובדתית [ההסכמה] של הרוב המאחד בעם ולכן כל פגיעה עמוקה באחד משני העוגנים האלה יש בה כדי לאיים על הקשרים והחיבורים בינינו." פרופ' סמוחה מסכים עם קיומו של הרוב הזה ואומר כי הערבים גם הם מקבלים את עובדת המדינה היהודית. לצד אמירה זו, תאר פרופ' סמוחה גם את הגורמים המגבילים את הישראליות המשותפת. פרופ' פאדיה נאסר אבו אלהיג'א הדגישה כי הישראליות המשותפת תוכל להתממש רק מתוך שיתוף ובחירה חופשית. היא הדגישה את חוסר השוויון בין השבטים. כדי לקדם את הישראליות המשותפת, עמדה פרופ' נאסר אבו אלהיג'א, על הצורך באיזון בין שמירת הייחוד התרבותי, המורשת והשפה הערבית לבין ההשתלבות בישראליות המשותפת. הגב' במבי שלג עמדה על המשותף והמפריד בין הקיצוניות למרכזיות ואמרה כי יש ברית בין הקיצוניים שבכל הקבוצות מצד אחד וקיומו של סדר יום משותף לציבור גדול חוצה מגזרים, שהוא הרוב הגדול באוכלוסיה. הגב' שלג, כפי שעשה גם פרופ' רייכמן, הדגישה את חשיבותה של התקשורת ביצירת הישראליות המשותפת ואמרה כי תקשורת הרייטינג, זו הנוהה אחר רווח כספי, מעצימה את הקצוות והופכת אותם ללגיטימיים – ומכאן הצורך בתקשורת ציבורית.

בעקבות הדיון המוצלח בכנס הרצליה ועבודת ועדת ההיגוי, הוחלט במרכז הבינתחומי הרצליה לייסד את "יחמת הישראליות המשותפת", שאכן הוקמה ביולי 2016, ומאגדת את הפעילות המחקרית, המעשית והסטודנטאלית של תקווה ישראלית בבינתחומי, ומשמשת כמרכז מחקר ומידע אקדמי ליחמת נשיא המדינה.

⁷ ריבלין, ראובן. 2016. דברי נשיא המדינה בכנס הרצליה בבית הנשיא, ירושלים: בית הנשיא. זמין ב- http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/speech_140616_01.aspx http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/speech_140616_01.aspx, נצפה: 13 ספטמבר, 2016.

04. ההתמודדות עם "אי יציבות

יציבה": הסביבה הביטחונית של ישראל

טומי שטיינר

"אי-יציבות יציבה" במזרח התיכון

בשל מורכבותה, מידת אי-היציבות והנפיצות במזרח התיכון גדולה כיום לאין שיעור בהשוואה לכל זירה עולמית אחרת. המזרח התיכון "החדש" מתאפיין בערב רב של שחקנים – החל ממדינות גדולות וקטנות, עבור בארגונים ורשתות לא-מדינתיים, וכלה במעורבות פעילה – אך משתנה – של מעצמות וגורמי כוח עולמיים. המעבר מסכסוכי גבולות, שאפיינו את המזרח התיכון בעבר, לסכסוכים המונעים על ידי דתות – בין השיעה לסונה ובין האסלאם הרדיקאלי למערב הליברלי – רק מוסיף למורכבות הסביבה האזורית. הפיכת המזרח התיכון לאחד ממוקדי היריבות הבין-מעצמתית אף היא אינה תורמת ליציבות האזורית.

במקביל, הולך וגובר הפער בין ישראל לשכנותיה כמעט בכל תחומי הפיתוח הכלכלי, החברתי והאנושי. אם בעבר, ישראל יכלה להתבסס מפערי יכולות אלה, הרי שבעידן הנוכחי, פערים אלה צריכים להטריד אותה. תת-הפיתוח האזורי היוצר מזרח תיכון עני הוא כר פורה להמשך ההקצנה דתית ולפעילותם של ארגוני טרור.

בשנים האחרונות מתחדד ומעמיק העימות הבין-גושי הפנים-מזרח-תיכוני בין איראן לבין ערב הסעודית. אמנם בבסיסו מדובר בסכסוך עמוק בין שני הזרמים המרכזיים באסלאם, אולם מדובר גם במאבק עיקש וקשה על עוצמה והשפעה – על הגמוניה אזורית. הסכם הגרעין בין איראן למעצמות והשינויים הפנימיים בערב הסעודית החריפו את היריבות וחוסר האמון בין שתי המעצמות האזוריות. בפעם הראשונה מזה זמן, איראן מוצאת עצמה מול יריבה עיקשת – סעודיה בראשות המלך סלמן – המפגינה גישה פרואקטיבית ויחמת כלפי פנים וחוץ. באמצעות שורה של רפורמות משמעותיות, סעודיה מנסה לצמצם את תלותה המשקית בנפט ולפתח מקורות צמיחה חלופיות. יחד עם זאת, קיים ספק באשר ליכולתה של הממלכה לממש את הרפורמות. במקביל, סעודיה מובילה קו אסרטיבי וקואליציה חזקה אל מול איראן, גם אם תוצאות מהלכיה לא תמיד מניבים פרי, כמו במלחמה בתימן.

באיראן חל שינוי משמעותי בשנה האחרונה. תכנית הגרעין של איראן הוגבלה לשנים הקרובות. אולם, שאיפתה של איראן להשיג יכולת גרעינית נותרה בעינה, כמו גם מרבית התשתית להשגת היכולת. למעשה, איראן קיבלה לגיטימציה בינלאומית לניהול פרויקט גרעיני ולהעשרת אורניום בשטחה, גם אם אלה מוגבלים מאוד בהיקפם. מדובר בהישג שאיש לא סבר בתחילת המהלך הדיפלומטי שאיראן תוכל להשיג. על כן, ובמקרה הטוב, איראן צפויה לכבד את ההסכם הגרעיני בשנים הראשונות והישגי ההסכם צפויים להיות קצרי טווח.

בתוך כך, מתקיים ויכוח בקרב מערכת הביטחון הישראלית לגבי מגמת פניה העתידית של איראן ולמאבק בין המחנה הפרגמטי לבין השמרנים. חשוב להבהיר, המחנה הפרגמטי באיראן מייחס חשיבות רבה לביצור מעמדה האזורי של איראן ומצדד בתכנית הגרעין. אלא, שהמחנה הפרגמטי מקדם סדר עדיפויות שונה מהשמרנים – והוא מתעדף במקום גבוה את שידוד הכלכלה האיראנית, לרבות צמצום האחיזה והמעורבות של משמרות המהפכה בכלכלה. אין ספק שהעדפת סדר היום הפרגמטי תתרום לביטחון וליציבות האזורית. אולם, לא ניתן בעת זו להעריך את תוצאות המאבק. השתלשלות מערכת הבחירות לנשיאות איראן בשנה הבאה תהווה אינדיקציה משמעותית להערכת יחסי הכוחות. אולם, מינויו של השמרן הקיצוני, אחמד ג'נאטי, לראש מועצת המומחים המופקדת על בחירתו של המנהיג העליון (או הדחתו), מעיד על כוונת השמרנים למנוע שינוי פנימי באיראן.

ללא קשר למאבק הפנימי, איראן ממשיכה לפתח ולהרחיב את יכולותיה הצבאיות ומנהלת מרוץ טכנולוגי עם ישראל – גם בתחום פיתוח ראשי קרב ארוכי-טווח וגם בתחום יכולת הסייבר ההגנתיות וההתקפיות. מאמץ זה מראה כי חתירה של

איראן להגמוניה אזורית לא פחתה, גם אם הוגבלה בטווח הקצר בשל התערבותה האסטרטגית של רוסיה. מעבר לכך, מדיניותה השלילית כלפי ישראל לא הוקתה בעקבות הסכם הגרעין ואיראן ממשיכה לנהל מאמץ משמעותי נגד ישראל. בנוסף לחיבאללה, איראן מממנת יותר ממחצית תקציביהם של החמאס ושל הג'יהאד האסלאמי כדי לאפשר להם לפעול נגד ישראל. כך, איראן נותרה האיום הביטחוני המרכזי על ישראל – הן במישורין והן באמצעות שליחיה ושותפיה.

האיום המידי מצד איראן הוא באמצעות שלוחתה המרכזית, החיבאללה. למרות המעורבות בקרבות בסוריה, החיבאללה ממשיך לשקוד על הרחבת היכולות שלו מול ישראל. ע"פ הערכות ישראליות, החיבאללה ספג 1,500 הרוגים בסוריה, המהווים חמישה אחוזים מסדר הכוחות הלוחם של הארגון. אבדות הארגון יוצרות אי-שקט בקרב הציבור השיעי ומערערות במידה מסוימת את התמיכה הפנים-לבנונית בחיבאללה. הארגון נאלץ גם להתמודד עם קשיים כלכליים. הסנקציות שהוטלו ע"י הליגה הערבית וערב הסעודית פוגעות בחיבאללה והזרמת הכספים מאיראן אינה בלתי מוגבלת כל עוד כלכלתה לא התאוששה. הסנקציות שהובילה ארה"ב כנגד חיבאללה והמונעות ממנה גישה לבנקים בינלאומיים מקשות מאוד על תפקודה השוטף.

לצד זאת, החיבאללה צבר ניסיון קרבי בלחימה בסוריה, במיוחד בניהול מערכה צבאית לצד צבאות מסודרים. בסוריה, החיבאללה נחשף ושם ידיו על נשק מתקדם. ישראל עוקבת אחר תהליכי בנין הכוח של החיבאללה ועל תכניותיה הקרביות להעביר את הלחימה אל שטח מדינת ישראל. לרשות החיבאללה עומדים למעלה מ-100 אלף טילים, רובם רקטות ארוכות-טווח. בימים אלה, תעשיות הנשק הסוריות חזרו לייצר רקטות המיועדות לחיבאללה תוך הפרה בוטה של החלטות מועצת הביטחון של האו"ם 1701, שהתקבלה לפני עשור עם סיום מלחמת לבנון השנייה. בנוסף, איראן ממשיכה להעביר אמצעי לחימה מתקדמים לחיבאללה לכאורה עבור הלחימה בסוריה, אבל חלק ניכר ממנו מיועד לצורך לחימה נגד ישראל. השקט השורר בגבולה הצפוני של ישראל אל מול החיבאללה מבוסס על הרתעה ישראלית, אולם אסור להניח שהרתעה זו תישמר לאורך זמן.

ההערכה הרווחת בישראל היא שסוריה כיחידה מדינית אחת אינה קיימת עוד והסיכוי לאחד אותה מחדש הוא קלוש. סוריה היא טרגדיה אנושית ואסטרטגית והסיכוי להגיע להסדרה בסוריה אינו גבוה. כך גם קשה לראות כיצד ניתן יהיה אפשר לממש ולהוציא לפועל בשטח הסכם בינלאומי ביחס לעתיד סוריה, שעצם השגתו מוטל בספק. ההשלמה הבינלאומית עם פשעי המלחמה המבוצעים ע"י המשטר מזעזעת ומטילה צל נורמטיבי כבד על הקהילה הבינלאומית.

עד היום, האיום כלפי ישראל מצד דעאש היה מוגבל, אך למרות היחלשותו, הארגון ושלוחותיו עלולים להוות איום משמעותי יותר בעתיד. בשנה האחרונה, המדינה האסלמית איבדה נכסים רבים – טריטוריה והכנסות ממכירת נפט. ההתגייסות הבינלאומית והאזורית הביאה לדחיקת דעאש – הן בסוריה והן בעיראק. גם שלוחותיו בצפון אפריקה ובחצי-האי סיני ספגו מפלות ואבדות קשות. אולם, ההחלשה של דעאש עלולה להגביר את המוטיבציה להוציא פיגועי ראוה באירופה ובמזרח התיכון וישראל עלולה להיות מטרה לטרור של דעאש במיוחד בחזית הדרומית. יחד עם זאת, תמונת סיום שבו דעאש מתפרק מנכסיו לחלוטין, המעצמות עתבות, והציר הרדיקאלי בראשות איראן נותר על כנו עם יכולות ואמצעי לחימה מתקדמים אינו מטיב עם ישראל.

ההתמודדות של ישראל עם תרחיש של איום טרור גובר מצד דעאש, או לחילופין, עם תרחיש סיום המבצר את מעמד איראן והציר הרדיקלי מחייב מענה צבאי-ביטחוני לצד מהלכים מדיניים ואסטרטגיים על מנת להשפיע על עיצוב תמונת הסיום במלחמה בסוריה ומיגורו האפשרי של דעאש.

עתיד הזירה הסמוכה ביותר לישראל – הפלסטינית – אף הוא אינו ברור. גל טרור היחידים נמצא בירידה ולא הצליח לסחוף אחריו את הרחוב הפלסטיני. מגמה זו משקפת את מגבלות ההשפעה של החמאס מעבר לרצועת עזה, כמו גם התמודדות מושכלת של ישראל, שנמנעה מענישה קולקטיבית למרות לחץ ציבורי. במקביל, ניסיונו של נשיא הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס לבנאם את הסכסוך ולנהל מערכה מדינית נגד ישראל מייצר הישגים מאוד מוגבלים. סירובו המתמשך של עבאס להסדיר את תהליך בחירת יורשו מעלה סימני שאלה קשים באשר לעתיד הרשות הפלסטינית. הספקות באשר לעתיד מתגברים על רקע הפיצול המסתמן בין ההנהגה הוותיקה לבין הדור הצעיר, המהווה חידה. הדור הצעיר נמנע מלהצטרף לארגונים וחלקו נסחף לטרור יחידים. כך, גל טרור היחידים עלול גם להתחדש.

קיים דמיון לא מבוטל בהתנהלות החמאס והחיבאללה ביחס לישראל. ניכר שגם החמאס מורתע ממהלכי הסלמה, אך לצד זאת משקיע משאבים רבים לייצור אמצעי לחימה ולכריית מנהרות טרור. אולם, ההסתברות לשינוי מהיר ולא צפוי גבוהה יותר מול חמאס מאשר בזירה הלבנונית. זאת, בשל התמשכות המשבר ההומניטרי ברצועה המתבטא בהיעדר תשתיות מים וחשמל מספקות לצד שיעורי אבטלה גבוהים מאוד. בזירה זו, האתגר המרכזי הוא בניסיון לקטוע את המעגל המחזורי של

אלימות והרס ולשפר את הרווחה של התושבים מבלי להעצים את היכולות של חמאס. ההתמודדות האפקטיבית עם אתגר זה מחייבת שילוב של הפגנת היכולת הצבאית לצד שיתוף פעולה ותיאום אסטרטגי עם שחקנים אזוריים.

בסביבה אזורית וגלובלית כה לא יציבה ולא צפויה, מתחייבת דריכות ומוכנות אסטרטגית-ביטחונית להתמודד עם התפתחויות מהירות בלתי-צפויות. עלייתה והתפשטותה של דעאש – כמעט כמו אש בשדה קוצים – היא דוגמה מובהקת להתפתחות מעין זו. כך גם אירועי המהפכה במצרים שהעלו לבסוף את האחים המוסלמים לשלטון קצר ימים. אירועים מעין אלה עלולים להתרחש בסמיכות רבה יותר לגבולה של ישראל ולהשפיע באופן משמעותי ומידי יותר על מצבה הביטחוני ועל ההסתברות להסלמה ולמעורבות בעימות מזוין.

היערכות ישראל למלחמות ולעימותים מזויינים

על רקע השינויים האזוריים, מצבה של ישראל השתפר מבחינה ביטחונית ואסטרטגית והיא נהנית מהרתעה של יריבותיה הסמוכים לגבולותיה, אולם ישראל מצויה בלב סביבה מורכבת ונפיצה – בעין הסערת.

ישראל היא הגורם הצבאי החזק באזור ויכולת ההשפעה האזורית שלה גבוהה יותר מבעבר. היא נתפסת באזור כמדינה חזקה ועתירת יכולות ובלתי-צפויה. תפיסה זו מהווה נכס מרכזי וחשוב שיש לשמרו היות והיא מבססת את הדימוי ההרתעתי ואת יציבתה האסטרטגית האיתנה של ישראל במרחב. זאת, למרות שלעיתים דימויים ותפיסות אלה הן מקור לביקורת הבינלאומית המגבילה את הלגיטימיות של השימוש בכוח צבאי גם בנסיבות מובהקות של הגנה עצמית. יחד עם זאת, נדמה שישראל נרתעת ממינוף הדימוי האזורי שלה ונמנעת מלנהוג כמעצמה אזורית.

מבחינת ישראל, הסבירות למלחמה קונבנציונלית היא נמוכה מאוד, עד כדי זניחה. אולם הסבירות לדינמיקה של הסלמה אל מול שני אויבי הייחוס העיקריים של ישראל ביחד או לחוד – החיזבאללה והחמאס – גבוהה מאוד, גם אם כל המעורבים אינם מעוניינים בה.

אמנם לארגוני הטרור אין את היכולות הצבאיות שעמדו לרשות צבאות ערב, אשר היוו בעבר את אויבי הייחוס המשמעותיים ביותר של ישראל – ובמקרה הסורי – רק עד לפני שנים אחדות. אולם, יש לזכור שבעידן הנוכחי לפעולות טרור טקטיות עלולות להיות השלכות אסטרטגיות מבחינתה של ישראל. מעבר לכך, בהתמודדות הצבאיות הא-סימטריות עם ארגוני טרור, שמאפיינות את העימותים המזויינים בעשורים האחרונים נוצרה פרדיגמת לחימה, שלה השלכות אסטרטגיות ואופרטיביות מאתגרות עבור השחקן המדינתי, עתיר הכוח הצבאי הקונבנציונלי. בעקבות סדרת העימותים המזויינים להם היתה ישראל שותפה בעשור האחרון, השלכות אלה מוטמעות באסטרטגיית צה"ל, בתפיסת ההפעלה ובתהליכי בנין הכוח.

ראשית, בעימותים אלה, השחקן המדינתי מתקשה להגדיר ברמה האופרטיבית את ההישג הנדרש. מעבר לכך, כיבוש שטח והחזקתו הופך מפתרון לבעיה ומהות הזמן השתנתה. אם בעבר, הדרג המדינתי היה צריך "לקנות" זמן על מנת שהצבא ישלים את משימתו, היום התמשכות המערכה עובדת בדרך כלל לרעת השחקן המדינתי. על כן, עימותים אלה אינם מצליחים לייצר הכרעה ברורה ו"תמונת ניצחון".

שנית, אמנם עימותים אלה אינם מהווים איום קיומי על מדינות, אולם במקרה הישראלי, האיומים משחקנים לא-מדינתיים מתקיימים בסמוך לגבולותיה. כך, איומים הנוגעים למלחמה המסורתית של מדינה-מול-מדינה התחלפו. יתר על כן, ההתעצמות של השחקנים הלא-מדינתיים – ביכולות משמעותיות של אש תלול מסלול ואפשרויות חדירה פיזית לשטחה של ישראל – משנה את פני המערכה.

בייחוס האיום הנוכחי, איום האש ואיום החדירה תופסים מקום מרכזי. ביטוי מרכזי לכך היא השינוי ביחסי חזית-עורף. בעימות מזוין עתידי מול החיזבאללה, חווית המלחמה הבאה בעורף תהיה קשה יותר מכל מלחמות ישראל. אמנם ישראל חזקה מאי פעם וביכולתה לשקם את נזקי המלחמה הבאה, אבל הדרך להישג הצבאי לא תהיה פשוטה והיא תגבה מחיר כבד. במערכה הבאה, החיזבאללה ככל הנראה ישקיע מאמצים רבים להשיג הישג קרקעי בשטח ישראל, ולו לזמן קצר. אפשרות זו מחייבת את ישראל לא רק להיערכות צבאית מתאימה, אלא לשדרוג משמעותי של ניהול העורף. לאחר עשור, יש לקוות שישראל השכילה להפיק את לקחי מלחמת הלבנון השנייה בכל הקשור לטיפול בעורף ונערכת להתמודד עם דפוס הפעולה האפשרי של החיזבאללה – חדירה והשתלטות קצרת טווח על שטח בישראל. יחד עם זאת, חשוב להבהיר, שהמחיר שייגבה מהצד שכנגד יהיה קשה הרבה יותר ויכולתו להשתקם בטווח הקצר מוטלת בספק גדול. גורמים צבאיים מדגישים שישראל מוכנה בכל עת אל מול החיזבאללה. להערכתם, מעולם לא ידע צבא על אויב כמו שצה"ל יודע על חיזבאללה. גורמים אלה אף טוענים שיש להניח שלו בכירי החיזבאללה היו מודעים ליכולות הישראליות ולידע המודיעיני שיש בידיה, הם לא היו מעלים על דעתם להסתכן בעימות.

בנסיבות אלה, "המערכה שבין המלחמות" מקבלת משנה חשיבות. פרק הזמן שבין העימותים הצבאיים הופך לקריטי בניסיון מחד למנוע דינמיקה של הסלמה שהצדדים אינם מעוניינים בה, ולבצר את המוכנות הצבאית להסלמה אפשרית, מאידך. במהלך תקופה זו נדרש מאמץ לשמר ולתחזק את הדימוי ההרתעתי ולרסן ולסכל במידת האפשר את הצטיידות היריבים באמצעי לחימה מתקדמים.

תהליך בניין הכוח של צה"ל בשנים אלה משקף את התמורה בשדה הקרב המסתמן. פומביות התהליך – גם אם היא מוגבלת מטעמים מובנים – חשובה מאוד לשימור הדימוי ההרתעתי של ישראל – במונחי הרתעה באמצעות שלילת יכולות והישגים. בעימותים עתידיים, צה"ל צפוי להתבסס יותר ויותר על הפעולה הרב-זרועית, שהינה מוכוונת משימה ומשלבת באמצעות חיבוריות רשתית מגוון רחב של סוגי כוחות, לרבות אמצעים המופעלים ממרחק. דפוס פעולה זה מאפשר בצורה מיטבית את מיצוי הכוח הצבאי הישראלי ואמור לייצר יתרון אסטרטגי ניכר גם בעימות מזויין עם שחקן לא-מדינתי. בתוך כך, שימור חסינותו של חיל האוויר תהיה משימה מכרעת – החיזבאללה בסיוע איראני יעשו כל אשר לא ידם לפגוע ביכולות הזרוע האסטרטגית הזו – בכלי הטיס, בבסיסים וברשתיות של החיל ויתר הכוחות הלוחמים גם באמצעות לוחמת סייבר.

יחד עם זאת, המענה הצבאי – בין אם במניעת הסלמה "במערכה שבין המלחמות" ובין אם בעת לחימה – אינו מספיק. העימותים הצבאיים בעשור האחרון הדגישו את מרכזיות הנדבך המדיני-אסטרטגי – בעבודה מול המעצמות. כיום, התיאום האסטרטגי עם רוסיה מאפשר שימור אינטרסים ישראלים חיוניים בזירה הסורית. התיאום האסטרטגי עם ארה"ב ועם אירופה היה מרכזי גם במלחמת לבנון השנייה וגם במבצעים הצבאיים מול החמאס בעזה. אבל, המערכה האחרונה בעזה – "מבצע צוק איתן" – חידדה את החשיבות של התכנסות האינטרסים בין ישראל לבין הגוש הפרגמטי של המדינות הערביות-הסוניות. במערכה זו, התיאום האסטרטגי עם מצרים – וככל הנראה באופן עקיף גם עם ערב הסעודית – מילא תפקיד מרכזי בשלילת הישגים לחמאס.

גורמי ביטחון ישראליים מגדירים את היחסים הנרקמים עם מדינות ערב הפרגמטיות במונחי "תור הזהב" המייצרים תנובה ביטחונית יוצאת דופן. מערכת יחסים זו נשענת על תהליך ארוך שנים של התכנסות אינטרסים שהחלה עוד בעשור הקודם ומעמיק היום. ראשיתו, בהבנה שהאיום האזורי הנשקף מאיראן משותף למדינות המפרץ הסוני ולישראל והמשכו בהתגברות האיום מצד גורמי ג'יהאד רדיקליים – הן אל-קעאדה והן דעאש. כך, ההתמודדות של מצרים עם דעאש בסיני משרתת את האינטרס הביטחוני של ישראל. סביר להניח, שלמרות היעדר חתימה ברורה, ישראל עושה כל אשר לא ידה לסייע למצרים במערכה זו. התיאום ושיתוף הפעולה הביטחוני עם ירדן הביא לסיכול מספר ניסיונות חדירה לישראל.

כך, המדיניות הישראלית להרחיב את הישג היד של הדיפלומטיה הישראלית ואת מערכות היחסים האסטרטגיות עם מדינות בשכנותה הקרובה מצביעות על החשיבות הגוברת של המהלך המדיני לצד המהלכים הצבאיים "במערכה שבין המלחמות" – בהתמודדות עם אתגרי הביטחון של סביבתה הלא יציבה של ישראל.

05. הצורך בהסדר אזורי

ד"ר רונן הופמן

בכנס הרצליה ה-16, התקיים מושב מקיף בנושא 'הצורך בהסדר אזורי במזרח-התיכון'. המושב התקיים בשיתוף פעולה עם 'ישראל יחמת' וכלל שלושה מושבים: 1. 'קולות מהעולם הערבי' בהנחיית העיתונאית סמדר פרי ובהשתתפות נציג הרשות הפלסטינית Mr. Elias Zananiri, המכהן כסגן יו"ר מטעם אש"פ לדיאלוג עם החברה הישראלית; ד"ר רוברט דנין, מומחה למזרח-התיכון ולשעבר עוזר מזכיר המדינה של ארה"ב; שגריר מצרים בישראל, Hazem Kharifat ושגריר ירדן בישראל, Walid Obeidat. 2. 'ברית חוצת מפלגות' בהנחיית אודי סגל ובהשתתפות השר להגנת הסביבה לשעבר אבי גבאי, שר המדע והחלל וראש השב"כ לשעבר ח"כ יעקב פרי ושר הביטחון לשעבר ח"כ עמיר פרץ. 3. 'הכלכלה שמאחורי הברית האזורית' - שבו השתתפו הכלכלן הירדני Riad Al-Khoury ומנכ"ל משרד האוצר לשעבר אהרון פוגל. את המושב חתם בדברי סיכום נשיא ומייסד המרכז הבינתחומי פרופ' אוריאל רייכמן.

בפתיחת המושב הוצג סרט שהוכן במיוחד עבור כנס הרצליה על ידי העיתונאי הנריקה צימרמן, ובו ראיונות עם גורמים מהעולם הערבי וקולות ערביים נוספים התומכים במו"מ להסדר מדיני אזורי. בין האישים שהופיעו בסרט: הנסיך הסעודי טורקי אל-פייסל שלדבריו 'אין גבול למה שניתן להשיג בשיתוף פעולה אזורי כלכלי וחברתי', נשיא מצרים א-סיסי, עבדאללה מלך ירדן, שר החוץ הבריאני ומחמוד עבאס שטען כי 'הפלסטינים תומכים בשלום של ישראל עם מדינות ערב ולא רק עם הפלסטינים'. הגנרל הסעודי לשעבר ד"ר אנוואר עשקי אמר 'אנו רוצים לחיות לצד ישראל ומאמינים בכל ליבנו בשלום'.

תובנות והמלצות עיקריות שהועלו על-ידי הדוברים:

מייסד 'ישראל יחמת' קובי הוברמן, הציג את ההקשר הכולל לדיון, ההיתכנות להסדר מדיני שיוביל לברית אזורית בין ישראל לבין מדינות ערב המתונות והפלסטינים.

תובנות והמלצות שעלו מדבריו:

1. יש לאמץ את יוזמת השלום הערבית משנת 2002 כבסיס לניהול המו"מ להסדר אזורי.
2. יש לראות את אי-הוודאות המאפיינת את המזרח-התיכון כהזדמנות לשיפור מצבה האסטרטגי של ישראל באזור ולא רק כמצב המאיים על ישראל.
3. יש לשרטט את מפת המזרח התיכון העתידית כמבוססת על קואליציות אזוריות בין ישראל לבין 'הגוש המייצב' (מדינות ערב הפרגמטיות), אל מול 'הגוש המזעזע', הכולל את הגורמים הסונים והשיעים הקיצוניים.
4. יש לגבש אסטרטגיה חלופית לניהול מו"מ ישיר עם הפלסטינים, שנכשל עד כה. על האסטרטגיה החלופית להיות בעלת היתכנות ממשית להגיע להסדרים עם הפלסטינים.
5. יש לגבש וליישם תפיסת ביטחון אסטרטגית חדשה נוכח מזרח תיכון גועש.
6. יש לראות בהסדר אזורי עתידי נדבך מרכזי וחשוב בתפיסה האסטרטגית החדשה והנדרשת.
7. ישראל כמעצמה אזורית - יש להוסיף לחזון הפיכתה של ישראל למעצמה אזורית את מרכיב השותפות בין ישראל לבין מדינות ערב המתונות וקיומה של ברית אזורית לייצוב ולשגשוג האזור.
8. יש להקשיב ברצינות לקולות הנשמעים מצד גורמים ערבים ברחבי המזרח התיכון באשר לנכונות ולאפשרות להגיע להסדר אזורי עם ישראל - ולהיענות ליחמתם.

9. יש לראות בהיות 100 מיליון צעירים מובטלים פוטנציאליים במדינות ערב איום בטחוני על כל האזור. המזרח-התיכון הגועש מייצר מפת איומים משותפת לישראל ולחלק ממדינות ערב הפרגמטיות ואחד האיומים והסיבות המרכזיות לכך הוא המצב הכלכלי-חברתי במדינות השכנות.

10. יש להכיר בכך שהתנאי המרכזי למימוש הסדר אזורי עתידי הוא **נכונותה של ישראל להכיר במחיר המדיני** שיוביל להסכמים בזירת המו"מ בינה לבין הפלסטינים.

11. יש לייצר **משוואה עדכנית של וויתורים ותמורות**: בהסדר דו-צדדי בין ישראל לפלסטינים יש חוסר איזון בין הוויתורים הטריטוריאליים שישראל נדרשת לעשות לבין התמורות שהיא אמורה לקבל. לכן יש לשנות את המשוואה ואת המסגור מהקשר דו-צדדי להקשר אזורי: ישראל תנקוט בויתורים משמעותיים כלפי הפלסטינים ובתמורה לכך תקבל תמורות משמעותיות ממדינות ערב המתונות ולא רק מהפלסטינים.

הוברמן הציג גם את **עיקרי ההמלצות** העולות מ'מסמך שבע הנקודות' ש'ישראל יחמת' גיבשה עם גורמים א-פורמאליים מהעולם הערבי:

1. עם חידוש המו"מ, הצדדים יכירו בכך שהמו"מ מתקיים על בסיס יחמת השלום הערבית.
2. יתקיים במקביל מו"מ בין ישראל לבין הפלסטינים - ובין ישראל לבין מדינות ערב המתונות.
3. יקבע בהסכמה לוח זמנים להגעה להסדר וליישומו.
4. הצדדים יקיימו את ההסכמים ויימנעו מנקיטה במהלכים חד-צדדיים.
5. למדינות ערב המתונות חייב להיות תפקיד פרואקטיבי חיובי במו"מ.
6. הפלסטינים ושאר הגורמים הערביים המשתתפים במו"מ יפסיקו את ההסתה ואת פשעי השנאה.
7. הצדדים יקבעו בהסכמה יעד אסטרטגי: הקמת מדינה פלסטינית והבטחת שלום וביטחון לישראל.

בסיום דבריו הציג הוברמן **מסקנות** העולות ממחקרים שערכה 'ישראל יחמת', לפיהן:

1. הסדר אזורי יאפשר מנועי צמיחה כלכליים אדירים לישראל.
2. רוב עצום בציבור הישראלי (כ- 85%) תומך בפתרון שתי המדינות במסגרת של הסדר אזורי.

תובנות והמלצות שעלו במושב 'קולות מהעולם הערבי':

מושב חשוב בנושא הצורך בהסדר אזורי כנס ייצג קולות מן העולם הערבי: ממצרים, מירדן ומהרשות הפלסטינית. ככלל, הדוברים הערבים הציגו מבט-על ולא עסקו בתכניות ספציפיות כלשהן וניכר היה כי בעבורם יחמת השלום הערבית מייצגת מסגרת מחייבת שאיננה משחררת את ישראל מחידוש משא ומתן ישיר עם הפלסטינים. במשתמע, ניתן היה אף להבין כי פריצת דרך דו-צדדית בין ישראל לבין הפלסטינים נחשבת בעיני הגורמים הערבים כתנאי להתקדמות לקראת הסדר אזורי.

להלן תובנות והמלצות שהועלו:

- חשיבותם של השלום, הביטחון והיציבות האזורית גדולה מתמיד נוכח המזרח התיכון הגועש ונוכח האיומים הנשקפים מכיוון הציר הרדיקלי.
- על אף שהמזרח-התיכון מטולטל ע"י אתגרים ביטחוניים ומדיניים רבים, הנושא הבוער ביותר בכל הנוגע לאפשרות לכונן הסדר אזורי הוא הסוגיה הפלסטינית ופתרונו אינו סובל דיחוי, משום שהוא משליך על האפשרות ליצור שיתוף פעולה בין ישראל לבין הגורמים הערבים המתונים באזור. כל עוד הוא אינו פתור, הדבר מונע כינונה של ברית אזורית. בהיעדר מו"מ משמעותי בין ישראל לבין הפלסטינים לא ניתן יהיה להתקדם להסדר אזורי.
- הניסיון המצרי בלוחמה בטרור מאז שנות ה-90 נוגע לגישה כוללת אין הצדקה לטרור אבל צריך להתייחס גם לסיבותיו ולא רק לסימפטומים. סכסוך פוליטי מתמשך ולא פתור הוא אחת הסיבות לטרור.
- תפוצת נשק להשמדה המונית היא גורם נוסף לאי-יציבות אזורית. מאז 1974 קוראת מצרים לכונן במזרח התיכון אזור מפורז מנשק גרעיני והיא נחושה להביא לכך מתוך תקווה שכל מדינות האזור יצטרפו ליחמה. הדברים קשורים זה לזה: שלום, טרור, יציבות.

- מצרים וירדן מחויבות לסייע ככל הניתן לישראל ולפלסטינים על מנת לחדש את המשא ומתן שיוביל בסופו של דבר לשלום אזורי ולמימוש היחמה הערבית והן סבורות כי אין אלטרנטיבה אחרת אלא פתרון שתי המדינות על מנת לפרוץ את הדרך לכינון הסדר אזורי. מצרים תומכת בכל מאמץ להחייאת התהליך ובכלל זה היחמה הצרפתית כמסגרת פעולה בינלאומית.
- ישראל חייבת להגיב ליחמת השלום הערבית המונחת על השולחן מאז 2002 ולקבל אותה כבסיס למשא ומתן. היחמה הערבית היא תכנית האב היחידה להסדר שלום אזורי הנתמכת על-ידי כ- 55 מדינות מוסלמיות. ישראל איננה יכולה לבקש ליותר מכך.
- הערבים אינם דורשים מישראל לקבל את היחמה הערבית כלשונה, אלא לאמץ אותה כבסיס וכמסגרת למשא-ומתן שיוביל להסדר בין ישראל לפלסטינים וכתוצאה מכך להסדר אזורי. חשיבותה של היחמה הערבית הוא בכך שהיא מגדירה את המתווה להסדר: נסיגה ישראלית לגבולות 67 בתמורה לכינון יחסים נורמאליים עם מעל ל- 55 מדינות ערב ולסוף הסכסוך.
- ישראל לא תוכל להגיע לכינון נורמליזציה עם מדינות ערב מבלי לפתור את הסוגיה הפלסטינית. 'הדרך לריאד עוברת ברמאללה'. יצוין שד"ר רוברט דנין הסתייג מאמירה חד-משמעית זו והעריך כי ישנן שתי גישות: גישה כללית שאומרת לישראל 'הדרך לריאד עוברת ברמאללה' וגישה ישראלית עכשווית שסוברת כי ניתן להגיע לריאד ישירות. להערכתנו, היחמה הערבית מציעה להגיע במקביל גם לריאד וגם לרמאללה. יש מקום לגישה האזורית, אולם זאת לא על חשבון הצורך בהגעה להסכם דו-צדדי בין ישראל לבין הפלסטינים.
- נוכח ההתפתחויות באזור, התפרקותן של מדינות ועליית כוחם של ארגונים לא מדינתיים - הזמן הוא משאב יקר - וכיום ישנה הזדמנות לשלב כוחות את מול הציר הרדיקלי וארגוני הטרור האסלאמיים הקיצונים. אולם, בהיעדר פריצת דרך בין ישראל לבין הפלסטינים הזמן הולך ואחזל והסכנה היא שההזדמנות תוחמץ.
- במדינות המפרץ פועלים כיום מנהיגים צעירים עם 'מטען פחות כבד' בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-ערבי ועל כן מדובר בהזדמנות להגיע להסדר גם עם מדינות המפרץ.
- השינוי במדיניות האמריקאית לכיוון פחות אקטיבי במזרח-התיכון והנסיגה בהתעניינותם באזור הביאה באופן פרדוקסלי לעלייה באקטיביזם של שחקנים אזוריים.

תובנות והמלצות שעלו במושב 'ברית חוצה מפלגות' (קולות מישראל):

- המושב השני עסק באופן שבו המערכת הפוליטית בישראל מתייחסת ליחמת השלום הערבית ולאפשרות כי אימוץ היחמה כמסגרת למשא ומתן יוביל לברית אזורית. ייאמר כי הדוברים במושב זה ייצגו את מרכז המפה הפוליטית ואת השמאל המתון.
- מול התחזקותה של איראן ונוכח האיום הנשקף מארגוני הטרור האסלאמיים הקיצוניים - ישראל ומדינות ערב המתונות חולקות אינטרסים משותפים ברורים.
- מבחינת המדיניות הישראלית, הגיעה העת ליטול יחמה ולהפסיק להגיב מתוך הידחקות לפינה. על ישראל לעבור מתפיסה בילטרלית לתפיסה אזורית שתאפשר סיכוי משמעותי לפתרון.
- יחמת השלום הערבית היא ציון דרך היסטורי. היחמה מבטאת הכרה ערבית בזכות קיומה של ישראל - דבר שישראל ראתה בו מטרה אסטרטגית במשך כל השנים.
- על ישראל לאמץ את יחמת השלום הערבית כבסיס למשא-ומתן ועליה לגבש מפת-דרכים חדשה שמדינות ערב ייקחו בה חלק ברור ומרכזי.
- העמים מוכנים לשלום ורוצים בו, אך הבעיה היא עם המנהיגים שאינם מוכנים לקבל החלטות אמיצות. חייבים לייצר אמון ואינטימיות בין המנהיגים, אחרת לא ייווצר המומנטום שיאפשר את התהליך.
- ההיפרדות מהפלסטינים הייתה ונותרה אינטרס עליון של ישראל ולכן המנהיגים צריכים להגיע לפתרון של היפרדות דרך הידברות אזורית.

- אם ישראל תתמוך ביחמה הערבית הרי שגם אם היחמה תיכשל מסיבות שונות ישראל עדיין תוכל לזכות לשיפור ניכר בלגיטימציה בינלאומית כלפי מדינותיה.

תובנות והמלצות שעלו במושב 'הכלכלה שמאחורי התכנית האזורית'

מושב נוסף עסק בהיבטים כלכליים הנוגעים להסדר אזורי ולמחקר שערכה 'ישראל יחמת' בהקשר זה. ממנו עולה, כי יישום מוצלח של שיתוף פעולה כלכלי כחלק מברית אזורית עתידית ייצב במידה רבה את הכלכלות במדינות השכנות לישראל - וייצר גם עבור הכלכלה הישראלית מנועי צמיחה חסרי תקדים בהיקפי השפעתם ועוצמתם. התובנות וההמלצות שהועלו:

- ניתן להגיע לשיתוף פעולה כלכלי-אזורי משמעותי שיוביל לשגשוג הן בתיירות והן בתחומי חיים רבים אחרים.
- הסדר אזורי צפוי להיות מקור הצמיחה הגדול ביותר עבור הכלכלה הישראלית בעתיד.
- לישראל יש אינטרס להעלות את רמת החיים והרווחה של שכניה, מכיוון שמצוקה כלכלית מובילה באופן מובהק להקצנה ולטרור.
- ריאל-אל-חורי העריך: במסגרת הסדר אזורי, יכוננו הצדדים קונפדרציה כלכלית בין ירדן, פלסטין וישראל, בדומה למודל הקונפדרציה הכלכלית שהתקיימה בין בלגיה, הולנד ולוקסמבורג בטרם הוקם האיחוד האירופי (בנלוקס). ישראל תהפוך לאחת המדינות העשירות בעולם כתוצאה מהסכם אזורי שיושג על בסיס היחמה הערבית.

תובנות עיקריות שהציג פרופ' אוריאל רייכמן:

פרופסור רייכמן קשר בדברי סיכום את הצורך בהגעה להסדר אזורי לסוגיית זהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. במובן זה מדובר בסוגיה בעלת מרכיב בסיסי וקיומי מן המעלה הראשונה שכן זהותה ואופייה של המדינה היהודית-דמוקרטית תלוי במידה רבה ביכולת להיפרד מן הפלסטינים ולהימנע מלהגיע למצב של מדינה דו-לאומית. בהנחה שהפרדות מהפלסטינים תתאפשר רק כחלק מתהליך רחב יותר שיוביל להסדר אזורי, הרי שלהסדר האזורי קשר ישיר לזהותה ולאופייה של מדינת ישראל בעתיד. לדברי פרופסור רייכמן:

1. **"הסכנה"**: אי השגת הסכם היפרדות מהפלסטינים יהפוך את ישראל למדינה דו-לאומית, הליך שיחסל את מדינת היהודים. בשום מקום בהיסטוריה לא חיו שני לאומים כמעט שווים בגודלם והתקיימו יחד על אותה כבדת ארץ ללא חלוקה. מדינה דו-לאומית היא מתכון למרחץ דמים כפי שקרה בקפריסין בין היוונים לתורכים, וכפי שקורה כיום בעיראק ובסוריה. אנו צופים כיום למעשה 'בטרגדיה ישראלית', שבה האידיאליסטים המתיישבים בשטחים יוצרים מעין מארב פנימי שמסכן את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לכן חייבים להתקדם לקראת הסדר.
2. **ההיבטים הפסיכולוגיים**: לצורך חידוש מו"מ צריך להבין את ההיבטים הפסיכולוגיים ולהתייחס אליהם. המסגרת האזורית יוצרת אפקט פסיכולוגי חשוב כלפי הפלסטינים, מכיוון שהיא מאפשרת להם להגיע למו"מ מחוקקים. היא עשויה להפיח בהם אומץ ותקווה לקבל את החלטות הנדרשות על מנת להגיע להסדר עם ישראל ולממש את זכותם למדינה משלהם.
3. **ההיבט הציבורי**: משאלי דעת קהל בישראל מוכיחים כי קיים רוב גדול התומך בפתרון שתי המדינות – ורוב גדול עוד יותר להסדר אזורי. על כן נדרש צעד ברור מצד ממשלת ישראל. קבלת החלטה אסטרטגית לתמיכה ברעיון שתי המדינות לשני עמים והליכה ברורה בכיוון זה.

לסיכום, עיקר התובנות וההמלצות של הדוברים במושבים שעסקו בצורך בהסדר אזורי, כווננו להגדרת משוואה חדשה בכל הנוגע לאפשרות להגיע לברית אזורית בין ישראל לבין החלק המתון והפרגמטי בעולם הערבי. המשוואה החדשה מחייבת מסגרת אזורית רב-צדדית שתפעל במקביל למסגרת הדו-צדדית אבל לא תחליף אותה, ובמהותה וויתורים ישראליים משמעותיים כלפי הפלסטינים ובכלל זה נכונות להיפרדות ולהקמה מדינה פלסטינית עצמאית. בתמורה, ישראל תזכה להכרה פורמאלית של מדינות ערב המתונות ושל הפלסטינים ולהכרזה על סיום הסכסוך וסופיות התביעות מישראל, לרבות כינון יחסי שלום מלאים, שיובילו בפועל לכינונה של ברית אזורית אל מול הגורמים המערערים את הביטחון ואת היציבות במזרח-התיכון.

06. סימולציית כנס הרצליה ה-16:

המזרח התיכון לאחר נפילת המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה

שאול שי

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) קיים סימולציה במסגרת כנס הרצליה ה-16 בנושא: **המזרח התיכון לאחר נפילת המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה.**

הסימולציה התקיימה ב-14 ביוני 2016, במרכז הבינתחומי בהרצליה, בהשתתפות מומחים מהאקדמיה, מקבלי החלטות, שגרירים ואנשי מערכת הביטחון. בסימולציה השתתפו שלוש אוניברסיטאות מובילות מחו"ל:

China Foreign Affairs University

The Woodrow Wilson School of Public and International Affairs at Princeton University

Sciences Po CERI Paris, France

18 מדינות וארגונים יוצגו בסימולציה: ישראל, ארה"ב, רוסיה, סין, האיחוד האירופי, תורכיה, עיראק, סוריה (אסד), סוריה גורמי אופוזיציה, המדינה האסלאמית, כורדים, חיזבאללה, איראן, ערב הסעודית, מצרים, ירדן, רשות פלסטינית, חמאס.

עקרי ממצאי הסימולציה הוצגו ב-16 ביוני 2016 במליאת כנס הרצליה בהשתתפות נציגי האוניברסיטאות מחו"ל.

להלן עיקרי ממצאי ותובנות הסימולציה בהקשר הישראלי

ישראל והזירה הצפונית – ישראל עוקבת אחר ההתפתחויות האזוריות בעקבות נפילת המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה ומקיימת התייעצויות עם שחקנים אזוריים והמעצמות (ארה"ב, ורוסיה). ישראל דבקה במדיניותה שלא לנקוט עמדה לטובת אחד מהצדדים במלחמת האזרחים בסוריה אולם היא רואה באיראן ובחיזבאללה את האיום המרכזי לביטחונה ופועלת למניעת התפתחות איום מצד כוחות איראניים וחיזבאללה ברמת הגולן. ישראל זוכה לתמיכת ארה"ב בנקיטת צעדים הגנתיים והרתעתיים להרחקת איומים אלה מגבולה ברמת הגולן.

ישראל תומכת בכינוס ועידת שלום בינלאומית שמטרתה השבת השקט והיציבות לסוריה ועיראק ופתרון בעיית הפליטים במזה"ת.

ישראל ממשיכה לראות במדינה האסלאמית על שלוחותיה איום גם לאחר שזו איבדה את שליטתה בשטחים בסוריה ועיראק ועוקבת אחר מוקדי פעילות הארגון ודפוסי הפעולה שלו בנסיבות החדשות שנוצרו.

ישראל והסוגיה הפלסטינית – ישראל דבקה בפתרון הסכסוך הישראלי – פלסטיני על בסיס "שתי מדינות לשני עמים" ומאשימה את הצד הפלסטיני בקיפאון המדיני. הרשות הפלסטינית רואה בוועידת שלום אזורית, שעיקר עיסוקה בהסדרת המצב בסוריה ובעיראק, הזדמנות לקדם את רעיון המדינה הפלסטינית על בסיס יחמת השלום הערבית. אבו מאזן מאיים כי המשך הקיפאון בתהליך המדיני יוביל להתפטרותו ולקריסת הרשות הפלסטינית.

מצרים הציעה לקיים בקהיר שיחות ישירות בין ישראל לבין הרש"פ על בסיס יחמת השלום הערבית או הצרפתית. ישראל שוקלת את ההצעה המצרית.

אבו מאזן שואף להגיע להסכם פיוס עם חמאס ולאחדות לאומית פלסטינית, מהלך שיסייע בידיו בקידום תהליך שלום עם ישראל ואולם מאמצים אלה לא נוחלים הצלחה.

ישראל מוכנה לשקול את האפשרות לקחת חלק בוועידה בינ"ל שתעסוק בהשבת השקט והיציבות באזור, אולם ישראל מתנגדת בתוקף לכך שהנושא הישראלי - פלסטיני יהפוך לנושא העיקרי של הוועידה. עמדתה של ישראל בנושא זה זוכה לתמיכה של ארה"ב שסבורה שוועידת שלום אזורית היא לא המסגרת המועדפת לקידום התהליך.

האיחוד האירופי תומך גם הוא בפתרון של שתי מדינות, מדינה פלסטינית עצמאית, דמוקרטית, בעלת רצף טריטוריאלי ובת-קיימא, לצדה של ישראל. האיחוד האירופי סבור גם כן, כי משא ומתן בין הצדדים היא הדרך הטובה ביותר להתקדמות.

ישראל סבורה כי הסכמתה לדון בנושא הסכסוך הישראלי - פלסטיני במסגרת ועידה בינ"ל תתרום לשיפור היחסים בינה לבין מדינות ערביות ומוסלמיות במזה"ת ומעבר לו.

ישראל - חמאס - בנסיבות החדשות שנוצרו במזה"ת לאחר נפילת המדינה האסלאמית בסוריה ועיראק, תנועת החמאס הביעה נכונות להיכנס למשא ומתן עם ישראל באמצעות תיווך של אחת מהמדינות המוסלמיות (טורקיה, קטר, ערב הסעודית, מצרים) על מנת להגיע ל"הודנה" בתמורה להסרת המצור מרצועת עזה. ישראל אינה שוללת מהלכים אלה.

ישראל - רוסיה - רוסיה הפכה לשחקנית מרכזית במזה"ת באמצעות שילוב מתוחכם ואגרסיבי של שימוש בכוח צבאי גלוי וחשאי ומהלכים מדיניים שנועדו להפיק את המרב מההישגים הצבאיים של רוסיה ובעלי בריתה באזור. רוסיה הצליחה ליצור סביבה אסטרטגית שבה היא יכולה להוביל מהלכים תוך שיתוף פעולה עם המעצמות האחרות: ארה"ב, סין, האיחוד האירופי, אשר ישרתו בראש וראשונה את האינטרסים הרוסיים בסוריה, עיראק ויתר המזה"ת. רוסיה הצליחה לבסס את קשריה הן עם המדינות הערביות הסוניות והן עם השיעיות ולהפוך לגורם המייצב העיקרי באזור. ניתן להצביע על תהליך שיוביל לדומיננטיות רוסית באזור (Pax Russia). בנסיבות אלה מדינת ישראל מיחסת חשיבות רבה מבעבר לשמירת יחסים תקינים ודיאלוג עם רוסיה.

הנושא הכורדי - הפלגים הכורדים מנסים לקדם את הרעיון של הקמת מדינה כורדית אך מתקשים לגבש מדיניות אחידה ומתואמת בנושא. מרבית המדינות באזור וכן המעצמות (למעט רוסיה) מתנגדות להקמת מדינה כורדית עצמאית. ישראל נמנעת מנקיטת עמדה פומבית בנושא.

טורקיה מוכנה להקמת מדינה כורדית בצפון עיראק בתמורה להסכמה לנוכחות צבאית טורקית בצפון עיראק באזור מוסול. ממשלת עיראק מתנגדת לכל מהלך שיפגע בשלמותה של המדינה.

מסקנות

חיסול המדינה האסלאמית בסוריה ועיראק וחיסולו של אסד מהווים את המפתח ליחמה בינלאומית לעיצוב מחדש של המזרח התיכון תוך השבת השקט והיציבות לאזור.

רוסיה הופכת לשחקן מרכזי במזה"ת ותוביל את המהלכים לייצוב האזור תוך שיתוף פעולה עם ארה"ב, האיחוד האירופי וסין.

המלחמות בעיראק וסוריה דחקו את הסוגיה הפלסטינית ממרכז העיסוק הבינלאומי. וועידת שלום אזורית בחסות המעצמות על בסיס יחמת השלום הערבית יכולה להוות הזדמנות לקידום פתרון הסכסוך הישראלי - פלסטיני. המשך קיפאון התהליך המדיני עלול להוביל לקריסת הרשות הפלסטינית.

07. כלכלת ישראל וחדשנות לאן?

סיכום מושבי כנס הרצליה ה-16

אורי סלונים

מדדי הרצליה - חשש מהמשך מגמה של החלשות החוסן הכלכלי של ישראל

עשרה מושבים הוקדשו בכנס הרצליה ה-16 לדיון בנושאים כלכליים. חלקם עסקו בנושאי מאקרו וחלקם עסקו בהיבטים כלכליים שונים הקשורים בחדשנות ובטכנולוגיה. באופן מסורתי נפתחו הדיונים הכלכליים בהצגת מדדי הרצליה, אותם עורך פרופ' רפי מלניק מאז 2002. המדדים מנתחים את השינוי בחוסנה של הכלכלה הישראלית בשנה החולפת לעומת שנים קודמות וביחס למדינות ה-OECD. מדדי הרצליה הציגו השנה הרעה במיקום היחסי של ישראל שירדה מהמקום ה-18 בשנה שעברה למקום ה-20, תוך 27 מדינות ה-OECD.

הבלימה בגידול בצמיחה היתה הגורם המרכזי להרעה בחוסנה הכלכלי של ישראל. בלימה זו מקפלת בתוכה גם קשיים ביצוא, המצביעים על צורך בפיתוח מנופי צמיחה חדשים, וכן רמה נמוכה של פריון עבודה. מלניק העלה חשש כי הירידה במיקום ישראל מבטאת מגמה שמחייבת פעולה. לצד התוצאות הכלכליות המדאיגות נכללו במדד גם כמה היבטים מעודדים בהם המשך קיומו של עודף במאזן התשלומים השוטף, רמה גבוהה של תעסוקה וירידה קלה בשיעור העוני.

1. מושבים כלכליים

נדרשת רפורמה במערכת הבנקאית לצורך הגברת התחרותיות

במסגרת מושב שעסק בתחרותיות המערכת הבנקאית הציגה נגידת בנק ישראל, ד"ר קרנית פלוג, שינוי במדיניות הפיקוח של בנק ישראל בכל הנוגע לפתיחת בנקים חדשים. הדברים הוצגו למעשה כהכרה בבעיה מבנית באופן הקצאת האשראי במשק ושלב נדרש להמרצת הסקטור העסקי. במסגרת זו, הצהירה הנגידה כי בנק ישראל יתיר פתיחת בנקים חדשים לצורך עידוד התחרותיות במערכת הבנקאית. דבריה המפתיעים של הנגידה שימשו כמבוא לדיון שעסק בפוטנציאל של בנקים קטנים ליצור תחרות במערכת הבנקאית, מבחינת משטר עמלות, היצע ומחיר אשראי, תוך שקילת הסיכונים הקשורים בכך. השימוש בטכנולוגיות מידע, שבמרכזו מהפיכת האינטרנט, הוצג כבסיס לקידום הרפורמה במערכת הבנקאית. ההתפתחות הטכנולוגית בתחום זה מאפשרת יצירתו של שוק בנקאי שקוף ונגיש שיאפשר גישה זמינה לכל צרכן אשראי תוך אפשרות השוואה, ומכאן כוח מיקוח שיביא לשיפור בתנאי מתן האשראי. בדיון לא הוערכה מידת השינוי אך התובנה העיקרית שעלתה הייתה כי ההתפתחות הטכנולוגית וההיקף הצפוי בזמינות האשראי אותו יוכלו להציע בנקים חדשים אינם יוצרים סיכון משמעותי, כאשר התועלת המשקית הנובעת משינוי זה עשויה להיות גדולה מאד.

אי-בהירות באשר לעתיד משק הגז

משק הגז היה נושא בעל משמעות מאקרו כלכלית נוסף שנדון בכנס. הדיון נפתח בדברים שנשא שר האנרגיה, ד"ר יובל שטייניץ. הן הרצאת השר והן הדיון במושב עסקו בהשלכות מתווה הגז, שאושר בממשלה סמוך לפני הכנס. דיון זה ביטא עימות של ממש בין בעלי עמדות מנוגדות כשהשותף לכולן הוא הסכמה על בעייתיות המצב הנוכחי המתאפיין בהעדר יתירות (קו נוסף משדה תמר או פיתוח שדות וקווים חדשים משדה לויתן או משדות אחרים), סוגיית המחיר (הנתפש כגבוה) ואספקת גז לתעשייה לצרכי הסקה כחומר גלם בתעשייה פטרו-כימית.

השר שטייניץ, מנכ"ל משרד האנרגיה שאול מרידור ומנכ"ל חברת דלק קידוחים יוסי אבו הדגישו בדבריהם כי אישור המתווה יצר וודאות שמאפשרת תנופה מיידית של פיתוח וקידום פרויקטים, דוגמת הקמתו של מתקן לגז דחוס באשדוד, הגעתה הצפויה של אסדת קידוח לצורך פיתוח המשך בשדה תמר וכן חלוקה צפויה של זיכיונות חיפוש חדשים. צעדים אלה אמורים לפתור את בעיית היתירות ולהגדיל את ההיצע לשוק המקומי. לעומתם, ראש רשות החשמל לשעבר אורית פרקש-הכהן, חה"כ איתן כבל והממונה לשעבר על ההגבלים העסקיים דרור שטרם טענו מנגד כי המתווה החדש שאושר, וגם הדוגמאות שהועלו, אינן מספקות מענה לבעיית היתירות ולטענות הנוגעות לרמת המחיר. הוסיפו כי מבנה משק הגז הנוכחי מונע מהאזרחים ומהמשק ליהנות ממלוא הפוטנציאל הטמון בגז הישראלי.

גאו-פוליטיקה של נפט וגז - מחירי הנפט צפויים לתקופה תנודתית, קשיים צפויים בסעודיה

נושא הגז עלה לדיון גם במסגרת מושב שעסק בגיאופוליטיקה ובאנרגיה, בעיקר על רקע הירידה הדרמטית במחיר הנפט. הירידה במחירי הנפט הביאה לצמצום משמעותי בפעילות החיפושים והפיתוח של מקורות חדשים וצירוף ההתפתחויות שנסקרו הוביל את דוברי המושב למסקנה כי עלייה מחודשת במחיר היא וודאית. המושב התמקד במגמות רחבות בשוק האנרגיה העולמי והשפעתן הגיאו-פוליטית במזרח התיכון. בדיון אופיינו שורה של מגמות מרכזיות בהן חיזוק התלות העולמית בנפט שמקורו במזרח התיכון, שצפויה לגדול עד לכדי 50% מההיצע העולמי לעומת 24% כיום, וכי נתיב הנפט העיקרי יוסט ממדינות המערב לעבר מדינות דרום מזרח אסיה. במסגרת הערכות אלה צפויה צריכת הנפט העולמית היומית לעמוד בשנת 2040 על 110 מיליון חביות, לעומת 95 כיום. עפ"י הניתוח שהוצג, מדינות OPEC הולכות ומאבדות את מקומן כגורם שולט ומייצב בשוק, ובכך צפוי השוק להפוך לתנודתי הרבה יותר, ומכאן כקשה יותר לחיזוי, גידור ותכנון. במסגרת הדיון שרר קונצנזוס לפיו הפך השוק להרבה פחות רגיש לאירועים פוליטיים בלתי צפויים.

במיקוד הדיון במזרח התיכון צוינו ההשלכות של מחיר הנפט הנמוך על יציבות משטרים (למשל בעיראק) ועל העיתוי הגרוע לכניסתה המחודשת של איראן לשוק הנפט העולמי. בתוך כך הוקדש בדיון מקום מיוחד לסעודיה, ספקית הנפט השנייה בעולם. הועלתה הערכה לפיה מאגרי הנפט הסעודיים הגדולים נמצאים הרבה לאחר שיאם. סעודיה הפכה לצרכנית נפט גדולה בפני עצמה, השישית בגודלה בעולם והרביעית בחודשי הקיץ. המושב התייחס גם לנושא הגז מבחינת אפשרויות ומשמעויות ליצוא מישראל וכן להתפתחות משטר מחירים חדש בעל זיקה שונה לתנודות במחיר הנפט. נקודה זו נדונה גם במסגרת המושב שעסק במתווה הגז. לא היתה הסכמה בין המשתתפים בנוגע לאפשרות היצוא של גז ישראלי לתורכיה או לאירופה דרך יוון וכן למידת התחרותיות של הגז הישראלי ביחס לשחקנים אחרים בזירה האזורית.

2. מושבים בנושאי חדשנות

מדיניות מו"פ - יש לעודד התפתחות של פעילות יצור על בסיס המו"פ שנוצר בארץ; לא זוהתה השפעה שלילית לפעילות מרכזי המו"פ הזרים

פעילות מרכזי המו"פ הזרים אחראית ליותר מ-50% מההוצאה הלאומית על מו"פ אזרחי ויש הטוענים כי היקף כזה של השקעה יוצר תלות במגמות שוק ובשיקולים של חברות זרות תוך קושי להתפתחות חברות ישראליות מקומיות, בעיקר על רקע תחרות במשיכת כח אדם איכותי. במסגרת המושב הוצג מחקר בנושא, שנערך בהזמנת המועצה הלאומית למו"פ, ע"י חברת אפלייד אקונומיקס וצוות בראשות הפרופ' צבי אקשטיין, שהזים חלק גדול מחששות אלה. אחד הנושאים המרכזיים בדיון היה הערכת האפשרויות להרחבת פעילותם של מרכזי מו"פ הפועלים בארץ גם לפעילות יצור. הובאו דוגמאות להתפתחות מסוג זה וצויין כי יש בה יתרונות רבים, בעיקר במקרה בו ישנו יתרון לנוכחות של אנשי הפיתוח לצד פעילות היצור. תעשיית המכונות הוצגה כדוגמה רלוונטית. בדיון נבחנה אפשרות הפיתוח של תעשיית פארמה חדשה על סמך הידע והניסיון שנצברו בארץ. נטען כי מימוש הפוטנציאל האמור הוא בעל הסתברות נמוכה בעיקר על רקע אפשרויות המימון המצומצמות הקיימות בארץ ביחס לצרכי התעשייה.

סייבר - האיום מחייב מיסוד קשרי עבודה הדוקים בין הממשלה, האקדמיה והסקטור הפרטי

מושב בנושא סייבר נערך זו השנה החמישית בשיתוף עם סדנת יובל נאמן למדע, טכנולוגיה ובטחון, ומרכז בלוטניק לחקר הסייבר באוניברסיטת תל אביב. המושב התמקד בפעילות המחקרית המתבצעת במוסדות אקדמיים בארץ ובארצות הברית ועל הייחודיות של המחקר, וגם ההוראה, בענף הסייבר המתאפיין בקצבי עדכון גבוהים מאד. העיסוק בסיכונים חדשים הנובעים מהמעבר המסיבי לסביבת "ענן" הוצג כתחום שהתעשייה עדיין לא העמידה מולו מענה מספק. שיתוף פעולה בעיקר ברמת חילופי הידע בכל הנוגע לזיהוי איומים וניטור פעילות חשודה זוהו כמרכיבי קריטי בהתמודדות הלאומית והבינלאומית עם סיכוני סייבר. כמו כן זוהה צורך בארכיטקטורת הצפנה חדשה. בדיון הוצגו ניצני המהפכה בתחום זה.

חדשנות בתחבורה - העתיד הוא בגמישות מודולארית מבוססת טכנולוגיית מידע וטכנולוגיות קיימות

בשיתוף עם Connecting Leaders אורגנו ארבעה מושבים שהוקדשו להיבטים שונים של חדשנות בתחבורה על רקע הציפיות לשינוי דרמטי, ואולי מהפיכה תחבורתית הכרחית, לנוכח מגמות העיור והבעיות מהן סובלת מערכת התחבורה הפועלת עדיין במסגרת טכנולוגיות וארכיטקטורה בנות מאה שנים ויותר. מושב אחד עסק בחיזוי פני עולם התחבורה בעשור הבא ובזה שאחריו. השפעת המכוניות האוטונומיות על הענף עמדה במרכז הדיון. במסגרת מושבים אלה זוהו מספר מגמות ואירועים הקובעים את עתיד הענף:

- כניסתן של ענקיות התוכנה והמחשוב אפל וגוגל לענף תאיץ מאד את קצב הפיתוח הטכנולוגי שלו עם יישום תרבות הפיתוח שלהן בענף שנשלט עד היום ע"י יצרניות שמרניות הפועלות במסגרת תרבות השקת מוצרים רק לאחר שהשלימו מבחני אמינות ובטיחות מלאים.
- תחבורה רכבתית היתה נושא בולט נוסף בדיונים והיא הוצגה במידה רבה כפתרון המרכזי לבעיות התחבורתיות עמן צפויה האנושות להתמודד בעשורים הבאים. על רקע הקושי הטכנולוגי בפיתוח הרכבות המגנטיות נטען כי התחבורה הרכבתית עוברת התפתחות מואצת בכל הנוגע להיקף השימוש בה. אלא, שהתפתחות זו מתבצעת במסגרת השיפור של טכנולוגיות קיימות ולא על בסיס מהפכה טכנולוגית.
- תחום דיונים נוסף עסק במיזמי תוכנה, דוגמת Uber, שנועדו לייעל את השימוש במשאבים תחבורתיים קיימים. למרות שביחס לפיתוחים ההנדסיים הקשורים במכונית האוטונומית תחום זה הוא פשוט יחסית, הרי שגם כאן נוצרה מהפכה בכל הנוגע לדפוסי השימוש בכלי רכב.

חדשנות בעסקים - מודלים עסקיים חדשים המחייבים עדכון מהותי במערכת הבנקאית

מושב נוסף שהתקיים בשיתוף Connecting Leaders עסק בהשפעות של התפתחות הטכנולוגיה על האופן בו מתנהל עולם העסקים. הדיון התמקד בהשפעות של מערכות המידע, והשקיפות שהן מייצרות עבור השוק והצרכן, על שולי הרווח והתחרותיות. מהפיכה זו מתאפיינת ברמה גבוהה מאד של שקיפות החושפת את מבנה העלויות של הפירמות ומכאן יוצרת לחץ המגביל את האפשרות לפתח שולי רווח גדולים. חברות צריכות לפתח גישות ניהול ומודלים כלכליים חדשים להתמודדות בסביבה זו. מהפכת המידע גם משנה לחלוטין את הקשר של חברה עם הצרכן והאופן בו מוצרים מוצגים ונצרכים. שינוי זה מחייב חברות להשקעה עצומה בטכנולוגיות מידע ובעדכון שלהן.

אפל, גוגל, אמזון ועלי בבה נדונו בדיון כמייצגים של מודל עסקי חדש וכן "אקו-סיסטם" שהופך לדומיננטי במפת העולם העסקי. המשותף לכולן הוא המגע הישיר עם הצרכן הסופי. המבנה אליו הגיעו נוצר מתוך עיסוקן בחדשנות ולא מתוך הגדרה מוקדמת של מודל עסקי. במסגרת התפתחויות אלה נדרשת מערכת הבנקאות לבצע התאמות בין האופן בו היא פועלת כיום ובין ציפיות הלקוחות. הכוונה היא בעיקר לעסקים המתבצעים באינטרנט בקצב ובקלות כפי שלקוחות רגילים לפעול מול אפל או אמזון. כמו כן נדרשת רפורמה ברגולציה ביחס לדפוסים עסקיים חדשים אלה.

מושב נוסף בנושא חדשנות עסק בתחום הבריאות והתמקד בהזדמנויות העסקיות שיוצרת הזדקנות האוכלוסייה שתביא לעלייה דרמטית במספר האנשים שיזדקקו לשירותי בריאות. במידה וישמרו דפוסי הטיפול הקיימים לא תוכל החברה לתמוך בכמות כה גדולה של אנשים שיזדקקו לטיפול רפואי. נתון זה מחייב פיתוח טכנולוגיות שבראש ובראשונה יחליפו את הצורך בהגעה לבתי חולים ושיצמצמו מאד את הצורך באשפוז. מדובר על טכנולוגיות שיאפשרו דיאגנוזה מרחוק, טיפול וסיעוד באתרים קמעונאיים, דוגמת חנויות פארם, או אפילו בבית המטופל תוך שימוש אינטנסיבי במערכים רובוטיים. ההתמודדות עם העלייה בשיעור הזקנים כוללת התייחסות למרכיב איתור מוקדם של בעיות וכן רפואה מונעת. התפתחויות אלה הן בגדר של כמעט מהפיכה שדורשת הגדרה מחודשת של מקום הרופא המטפל וכן של מודל כלכלי. כל ענקיות הטכנולוגיה העולמיות עוסקות בפיתוח טכנולוגי בנושא אך בהמשך לדברים שנאמרו במושב המו"פ גם בדיון זה הוצג הצורך בפיתוח מודל מימון שיאפשר תמיכה במחזורי פיתוח של 10-15 שנים, שהם ארוכים באופן משמעותי מהמודל בו פועלים כיום מרבית גורמי ההשקעה.

כנס הרצליה 2016 HERZLIYA CONFERENCE

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) מודה לכל דוברי כנס הרצליה ה-16 ומשתתפיו

בין הדוברים הבכירים שהשתתפו בכנס:

סגן ראש הממשלה ושר הפנים של בלגיה, **יאן ימבון**
סגן מזכיר המדינה של ארה"ב, **אנטוני בלינקן**
לשעבר מזכיר המדינה של ארה"ב, **ד"ר הנרי קסינג'ר**
(בראיון משודר עם **ארי שביט**)
לשעבר מועמד לנשיאות ארה"ב ולשעבר מושל ארקנסו, **מייק האקבי**
הסופר והפילוסוף, **ברנאר-הנרי לוי**
לשעבר שר החינוך של גרמניה, **פרופ' יורגן ריטגרס**

נשיא המדינה, **מר ראובן (רובי) ריבלין**
נשיאת בית המשפט העליון, **השופטת מרים נאור**
לשעבר ראש הממשלה ושר הביטחון, **רב-אלוף (מיל.) אהוד ברק**
נגידת בנק ישראל, **ד"ר קרנית פלוג**
נשיא ומייסד המרכז הבינתחומי הרצליה, **פרופ' אוריאל רייכמן**
נשיא הקונגרס היהודי העולמי (WJC), **השגריר רונאלד ס. לאודר**
יו"ר האופוזיציה, **ח"כ יצחק (בוז'י) הרצוג**

יו"ר יש עתיד, **ח"כ יאיר לפיד**
יו"ר הרשימה הערבית המאוחדת, **ח"כ אימן עודה**
ראשת מרצ, **ח"כ זהבה גלאון**
סגן יו"ר ועדת הנשיאים, **מלקולם הונליין**
שגריר ארה"ב בישראל, **דניאל שפירו**
שגריר ירדן בישראל, **וואליד עוביידאת**
שגריר מצרים בישראל, **חאזם חיראת**
השגריר **דני גילרמן**, **רון פרושור**,
גבראלה שלו, **זלמן שובל**, **סלי מרידור**
לשעבר שגריר ארה"ב בישראל, **דניאל קרצר**, **אדוארד ג'רג'יאן**
לשעבר שגריר ארה"ב לבהאמה, **נד סיגל**
בכירים מהרשות הפלשתינאית
ד"ר **נעם**
למלשטרך לטר, **פרופ' יואב יאיר**
פרופ' שלמה אביניו, **ד"ר טלי איכנולד-דביר**, **פרופ' עמי ארז**,
פרופ' יצחק בן-ישראל, **ד"ר רונן הופמן**, **פרופ' ג'רי וינד**, **פרופ' אייל זיסר**, **פרופ' ורדה ליברמן**, **פרופ' יוסי מטיאס**, **פרופ' רפי מליק**, **פרופ' שאול משעל**, **פרופ' סמי סמוחה**,
פרופ' אמיתי עציוני, **ד"ר אליסה רובין-פלד**
העיתונאים: **איתן אבריל**, **שרה ב"ק**, **בן דרור ימיני**, **יעקב כץ**,
טל ליאור, **שני ליטמן**, **יואב לימור**, **מיכאל מירו**, **אודי סגל**, **אורי פסובסקי**, **סמי פרץ**, **הנריקה צימרמן**, **ברק רביד**, **במבי שלג**
למעלה מ-60 דיפלומטים זרים
60 מנכ"לים מהארץ והמעולם

ראש אמ"ן, **האלוף הרצי הלוי**
מפקד חיל האוויר, **האלוף אמיר אשל**
ראש האגף הביטחוני-מדיני במשרד הביטחון,
אלוף (מיל.) עמוס גלעד
לשעבר ראש אכ"א, **אלוף (מיל.) אורנה ברביבאי**
ראש העיר הרצליה, **משה פדלון**
דיקן בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה,
הבינתחומי הרצליה, **פרופ' בועז גנור**
מנכ"ל משרד החוץ, **ד"ר דורי גולד**
לשעבר שר הביטחון, **רב-אלוף (מיל.) משה (בוגי) יעלון**
לשעבר שר הביטחון, **ח"כ עמיר פרץ**
לשעבר שרת המשפטים, **ח"כ ציפי לבני**
לשעבר השר לאיכות הסביבה, **אבי גבאי**
לשעבר שר החינוך, הבינתחומי הרצליה,
פרופ' אמנון רובינשטיין
סגני נשיא הבינתחומי הרצליה
ד"ר איילת בן-עזר ויונתן דיוויס
מנכ"ל בית הנשיא, **הראל טובי**
האסטרטג **פרופ' אדוארד לוטוואק**
מומחי המכון: **ד"ר דימה אדמסקי**, **ד"ר ערד ברוש**, **מאיר ג'בנדר**, **ד"ר אורי גולדברג**, **ד"ר לסלי טריס**, **ד"ר אמנון כוורי**, **ד"ר שביט מטיאס**, **ד"ר יוסי מן**, **טומי שטיינר**,
ד"ר שאול שי
יו"ר ועדת קשרי תעשייה-אקדמיה, מולמו"פ, משרד המדע,
הטכנולוגיה והחלל, **חיים רוטו**

שרי הקבינט:
השר לביטחון פנים, השר לנושאים אסטרטגיים ושר ההסברה, **ח"כ גלעד ארדן**
שר החינוך ושר התפוצות; יו"ר הבית היהודי,
ח"כ נפתלי בנט
שר הבינוי והשיכון, **ח"כ אלוף (מיל.) יואב גלנט**
שר הפנים והשר לפיתוח הנגב והגליל;
יו"ר ש"ס, **ח"כ אריה מכלוף דרעי**
שר התחבורה והביטחות בדרכים
והשר לענייני מדיעין, **ח"כ ישראל כ"ץ**
שר התשתיות הלאומיות, האנרגיה והמים,
ח"כ יובל שטייניץ

נשיאת מכון וילסון, **ג'ין הרמן**
יו"ר המכון הישראלי לתכנון כלכלי, **יוסי הולנדר**
ראש 'ועדת שטרום' להגברת התחרותיות בבנקים,
עו"ד דרור שטרום
נשיאת Leaders Connecting, **ולארי הופנברג**
האמנים, חתני פרס ישראל, **דני קרוון** ו**אוהד נהרין**
מנכ"ל מחיאון גוגנהיים, **תומאס קרנס**
מייסד 'ישראל יחמת', **קובי הוברמן**
יו"ר 'ישראל יחמת', **יובל רבין**

משתתפי סימולצית IPS:

המזרח התיכון לאחר נפילת המדינה האיסלאמית בעיראק ובסוריה בשיתוף שלוש בתי ספר בינלאומיים מובילים:
- Woodrow Wilson School of Public and International Affairs at Princeton University;
- China Foreign Affairs University;
- Sciences Po Paris

בפתיחת הכנס הוצגו לנשיא המדינה המלצות המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) וועדת ההיגוי הארצית ל"סדר ישראלי חדש: מחזון למציאות".

תודות לד"ר רונן הופמן מנהל הכנס בבינתחומי, הילה זיו, נירית גיל, מיקי אלטר, טומי שטיינר, אורי סלונים, ד"ר חיים וייצמן, ד"ר שאול שי, צוות המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), ענבל חן, שי וינדמן וצוותו, משה דבי וצוותו, איתי בן חורין וצוותו, וג'רמי רודן.

תודה מיוחדת נתונה לשגריר רונאלד ס. לאודר, פיליפ אמון, השגריר יצחק לבנון, יוסי הולנדר, אלנט, שגרירות ארה"ב בישראל, השגרירות הנוצרית, הכשרת מנהלים ולימודי חוץ בבינתחומי הרצליה, Connecting Leaders, Yitzhak Rabin Foundation, נאט"ו ולשותפיו בכנס.

בברכה,

פרופ' אלכס מינץ, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) ויושב ראש כנס הרצליה, הבינתחומי הרצליה